

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 10 FEBRUARI 1960 - No. 2221

Alle assurantiën

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beleggingen en vermogensbeheer

punten pleiten

voor Friesland

- Ruime keuze uit gevarieerde en goedkope industrieterreinen in: Bergum, Dokkum, Drachten, Harlingen, Heerenveen, Kootstertille (gem: Achtkarspel), Leeuwarden, Lemmer, Oosterwolde, Sneek, Wollega
- Snelle verbindingen via water-, spoor- en snelwegen met IJ-mond, Europort, Oost-Nederland, N.W.-Duitsland, Scandinavië, enz.
- Grote reserve aan arbeidskrachten, nu en in de komende jaren
- Intelligente en plichtsgetrouwe medewerkers
- Vooruitstrevende planning, gesteund door de Overheid
- Moderne voorzieningen voor energie en woningbouw
- Eigen zeehaven met ruime capaciteit; directe lijndiensten naar Engeland
- Toeleveringsbedrijven van allerlei aard aanwezig
- Prettig wonen, naar keuze op zandgrond, aan 't water of in de stad
- Aantrekkelijke bouwpremies
- Gunstige ervaring met reeds bestaande industriële ontwikkeling

Friesland kunt u bouwen!

Inlichtingen worden u verstrekt door

de Industrialisatie-raad der Friese kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. 28144-28145

FLATS, VRIJE HUIZEN, WINKELS BEDRIJFSRUIMTEN

Rotterdam en omgeving

FLATS, vanaf ..... f 15.000.-
VRIJE HUIZEN, vanaf .. f 21.500.-

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
M.A.B. n.v.-NIEUWS

Ons maandblad, waarin regelmatig
aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

M.A.B. n.v.

Makelaars in onroerende goederen

K.C. SLIJK Schiedamsvest 44d, Rotterdam-1
Tel. K. 1800-11.91.11 (2 lijnen)

Sprekuren: Dinsdags en Donderdags 10-16 uur.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de

Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: 0 10 of 0 1800 52939. Administratie:
0 10 of 0 1800 38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

Structuurveranderingen in het personenvervoer

Men heeft, om op aanzienlijke veranderingen in het personenvervoer te stuiten, het heden niet per se te vergelijken met het tijdperk van trekschuit en diligence. Een veel kortere periode is daarvoor, zoals eenieder zal beamen, die zich het straatbeeld van slechts enkele jaren geleden voor de geest kan halen, reeds voldoende. Wie over dit soort zaken kwantitatief min of meer verantwoord wil mijmeren kan terecht bij de onlangs verschenen „Statistiek van het personenvervoer 1958”¹⁾. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft nl. aan het in deze publikatie geproduceerde cijfermateriaal een studie doen voorafgaan over de structuurveranderingen in het personenvervoer te land in de jaren 1948 - 1958. Een enkel punt uit deze interessante studie willen wij hier naar voren brengen.

Nevenstaand staatje, waarin enkele der door het C.B.S. verstrekte gegevens zijn samengebracht, doet zien dat het personenvervoer te land in tien jaren tijds met niet minder dan 124 pCt. is toegenomen. Opmerkelijker dan deze toeneming zelve is het feit, dat de stijging van het vervoer per particulier vervoermiddel zoveel groter is geweest dan die van het vervoer per trein, tram of bus. Van de totale toeneming nemen de particuliere vervoermiddelen 85 pCt. en de openbare slechts 15 pCt. voor hun rekening. Als gevolg van deze ongelijke groei daalde het aandeel van het laatste van niet minder dan 77 pCt. in 1948 tot 42 pCt. tien jaar later.

Het zou onjuist zijn de diverse sectoren van het openbaar vervoer over één kam te scheren. Het blijkt nl. dat alleen het vervoer per tram een aanzienlijke absolute daling vertoont, terwijl dat per autobus een sterke en dat per trein een geringe stijging laat zien. Het C.B.S. wijst

¹⁾ „Statistiek van het personenvervoer 1958”. Zeist 1959, 48 blz., f. 4,65. Verkrijgbaar bij Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorfflaan 3, Zeist.

erop, dat de tegengestelde ontwikkeling bij tram en bus te verklaren is uit het feit, dat in de loop der jaren een belangrijk aantal tramdiensten is opgeheven en vervangen door autobuslijnen. Hier is dus sprake van een structurele verschuiving in vervoerstechniek. Voor zover deze verschuiving zich binnen de individuele onderneming, op één vervoersmarkt, afspeelt dienen de cijfers van tram en autobus eigenlijk te worden samengevoegd. De stijging van 1948 op 1958 bedraagt dan 37 pCt.

Onderscheidt men het vervoer per openbaar vervoermiddel in lokaal, interlokaal en internationaal vervoer dan treden nog meer structuurveranderingen aan de dag. Het lokale vervoer geeft een daling te zien, het interlokaal en internationale een stijging, die vooral bij het laatste relatief zeer sterk is. Opmerking verdient, dat de randstadgemeenten ook in dit opzicht een geheel andere ontwikkeling te zien geven dan overig Nederland: het lokale vervoer, dat in overig Nederland met 20 pCt. steeg daalde in de Randstad met 18 pCt.; voor het interlokale vervoer

waren de overeenkomstige percentages —8 en +27. Het meest opvallende verschijnsel in het internationaal vervoer is de stijging van het autobusvervoer, die zo sterk is, dat het weinig zin heeft haar in procenten uit te drukken.

In een laatste paragraaf heeft het C.B.S., uitgaande van het vervoer in 1948 en van de veronderstelling dat het personenvervoer sindsdien is bepaald door de bevolkingsgroei en een toenemende mobiliteit der bevolking van 2½ pCt. per jaar, gepoogd te berekenen op welke vervoersverliezen de overschakeling van het publiek op auto, brom- en motorfiets het openbaar vervoer is komen te staan. De berekeningen leiden tot de conclusie dat het lokale openbare vervoer in 1958 ongeveer één derde van haar vervoer aan particuliere vervoermiddelen heeft moeten afstaan en het interlokale openbare vervoer ongeveer een kwart.

Vervoermiddel	in mrd. reizigers km		Toeneming 1958 t.o.v. 1948		Procentueel aandeel in het totale vervoer	
	1948	1958	in mrd. reiz. km	in pCt.	1948	1958
Trein	6,8	7,5	+ 0,8	+ 9	38	18
Tram	2,2	1,0	- 1,2	- 53	12	3
Autobus	4,9	8,7	+ 3,8	+ 77	27	21
Tot. openb. vervoerm.	13,9	17,2	+ 3,3	+ 24	77	42
Personenauto	3,4	16,8	+13,3	+ 386	19	41
Motorrijwiel	0,8	1,8	+ 1,0	+ 143	4	5
Bromfiets	—	4,7	+ 4,7	—	—	11
Tot. part. vervoerm.	4,2	23,3	+19,1	+ 455	23	58
Algemeen totaal	18,1	40,5	+22,4	+ 124	100	100

a) De gegevens over de particuliere vervoermiddelen zijn berekend uitgaande van de veronderstelling dat een personenauto per jaar 20.000 km aflegt en het gemiddeld aantal vervoerde personen 2 bedraagt en dat de overeenkomstige cijfers voor motorrijwielen 8.000 en 1,2 en voor bromfietsen 5.000 en 1,1 zijn. De cijfers dragen dan ook een benaderend karakter.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Structuurveranderingen in het personenvervoer ..	123	Ingezonden stukken:	
Beperkingen bij het streven naar efficiency bij de Overheid, door J. Hasper	124	Beteugeling van de winstinflatie, door J. Kuiterman met een naschrift van Drs. W. Hessel	136
De huidige kostprijs van kernenergie, door Drs. A. A. de Boer	128	Commerciële televisie, door Drs. J. L. Janssen ..	137
Premieverhoging verplichte ziekenfondsverzekering, door J. de Wit	131	Boekbespreking:	
Surinaamse kanttekeningen, door G. C. A. Mulder; B. Sc., Ps. D	134	Nederlandse Stichting voor Statistiek: Handboek van Marktanalytische Gegevens, Deel I en II, bespr. door Drs. J. L. Wage	138
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	139

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Kooyk; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
 Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris J. H. Zoon.
 COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
 J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Evenals de Overheid zelf staan haar diensten en bedrijven voortdurend aan kritiek bloot. Doordat de particuliere onderneming deze belangstelling niet geniet, ontstaat het eenzijdige beeld, dat het alleen bij de Overheid niet deugt. In feite moet iedereen, in welke sfeer hij ook werkt, efficiency-minded zijn. Er is geen reden om aan te nemen, dat de efficiency in ambtelijke kring minder aardt dan in het particuliere bedrijfsleven. Teveel wordt uit het oog verloren, dat elk overheids-handelen principieel gericht is op het algemeen belang, waarvoor de materiële efficiency wel eens moet wijken, omdat de belangen van de mens van hogere orde zijn dan die van het bereiken van het grootste nuttig effect in een onderneming of bedrijf. Zelfs is de strijd van de gemeenten tegen centralisatie veelal een kamp tegen het betere uit een oogpunt van efficiency. Bij het onderzoek naar efficiëncymogelijkheden komt men op het gebied van doelmatigheid in materiële en immateriële zin; een onderzoek op dit gebied zou veel misverstand wegnemen en voorkomen.

De laatste tijd trekt de overheidsefficiency ineens weer meer belangstelling. Dat gebeurt zo nu en dan, zonder dat van periodiciteit kan worden gesproken. Men hoort daarvan het meest bij het optreden van nieuwe Staten-Generaal en nieuwe burgemeesters of bij dreigende tekorten op openbare begrotingen, met name wanneer belastingverhoging of bezuiniging wordt aangekondigd. Daar is nu een nieuwe aanleiding bij gekomen, nl. het streven om een „welvaarts-surplus” te scheppen met de bedoeling dit onder de dienaar der Overheid te verdelen. Zij zal dan, evenmin als het particuliere bedrijfsleven, prijzen (belastingen) behoeven te verhogen en toch voldoende speling hebben om het welvaartspeil van de werknemers (ambtenaren) op te voeren. Maar welke beweegredenen men ook aanvoert: het woord efficiency kan niet met betrekking tot het openbaar bestuur worden uitgesproken of we staan voor de tegenstelling: overheid-particulier bedrijf. En het lijkt wel of de vergelijking altijd uitloopt op enerzijds krachtige, besluitvaardige, efficiënte particuliere bedrijfsmagnaten en anderzijds slappe, besluitloze, traagwerkende, vreemd in het leven staande ambtenaren, die zich slechts in een beschermde gemeenschap thuis gevoelen. Het publiek meent daarvan dagelijks bewijzen voor zich te zien. Generaliserend zegt men, dat ambtenaren geen kostenbesef hebben, de prikkel van het eigenbelang missen, geen verantwoordelijkheid durven aanvaarden, enz. Het feit, dat de reeds jaren geleden ingestelde sectie Overheidsefficiency van het N.I.V.E. (Nederlands Instituut voor Efficiency) maar niet van de grond kan komen schijnt wel een bijzonder sterke aanwijzing te zijn, dat ambtelijke medewerking voor een gezond streven naar efficiency moeilijk of helemaal niet te verkrijgen is.

Het verschijnsel, dat de mensen zo vlot bereid zijn aan te nemen, dat het moderne doelmatigheidsstreven bij de overheidsdiensten niet kan aarden, moet worden verklaard uit verschillende oorzaken. Men ziet niet voldoende in, dat kritiek op het overheidsbedrijf meestal eenzijdig is en onweersproken blijft; dat men niet in voldoende mate onderscheid maakt tussen beheer en beleid (bestuur) en

Beperkingen bij het streven naar efficiency bij de Overheid.

ten slotte, dat men zich veelal in het geheel niet bewust is van het feit, dat in bestuurszaken efficiency niet het laatste woord *mag* spreken, zeker niet waar grote belangen zouden worden geschaad.

Het criterium winst en verlies.

De volgende drie punten laten zien hoe de eenzijdigheid in de kritiek op het overheidsbedrijf te verklaren valt.

1. De waardering van winst en verlies ten aanzien van het particuliere en overheidsbedrijf.

Een verschil in deze waardering is te vinden in het bijzondere doel van het particuliere bedrijf, nl. het maken van winst. Ik beoog hiermede geenszins te zeggen, dat iedere ondernemer nu maar uitsluitend hijgt naar winst en zich door niets anders laat leiden; ik wil alleen maar constateren, dat de particuliere onderneming in principe niet met verlies kan werken, zodat winst de voorwaarde is van haar bestaan. Het is normaal en er steekt niets slechts in, dat de zelfstandige ondernemer en de n.v. naar zo gunstig mogelijke bedrijfsresultaten streven en de winst zo hoog mogelijk opvoeren.

Daarentegen is het doel van de Overheid het dienen van het algemeen belang. Deze andere doelstelling is van meer invloed dan men oppervlakkig denkt. Men ontdekt tekorten op gemeentelijke diensten, doch vergeet, dat vele diensten juist door de Overheid worden geëxploiteerd, omdat zij niet anders dan verliezen kunnen geven. Eigenlijk weet iedere burger wel, dat vele particuliere voorzieningen moeten worden gesubsidieerd (denk eens aan het onderwijs) en dat het ophalen van huisvuil in de steden hetzij door particulieren hetzij rechtstreeks door de Overheid geld moet kosten.

Maar nu het vreemde: indien de Overheid winst maakt, zoals bijv. met een elektriciteitsbedrijf of de P.T.T., dan is geen lof haar deel, hoewel die winst aan *alle* burgers ten goede komt en niet alleen aan een beperkt aantal aandeelhouders. Overheidsdiensten met winst leggen de burgers lasten op als ging het om heffingen als indirecte belastingen. Men zal dat niet spoedig horen van de winsten, die in het

particuliere bedrijfsleven worden gemaakt en die evengoed een prijsverhogende invloed uitoefenen. Ik wil nu niet dieper ingaan op deze appreciatie van winst en verlies. Voor mijn betoog inzake de zgn. overheidsefficiency ging het er slechts om de aandacht te vestigen op de dubbele toetssteen, die het publiek bezigt.

2. Het verschil in vrijheid.

Het moet al heel erg gesteld zijn met een particulier bedrijf voordat de bladen in het openbaar het beleid aanvallen. Ik heb journalisten wel eens gevraagd: waarom zegt ge nu niet iets van . . . . (een bepaalde toestand bij een particulier bedrijf). Het antwoord luidde: dat mogen we niet anders dan in exceptionele gevallen en dan nog met speciale toestemming. De bedrijven leven, wat de publieke bemoeiingen betreft, zo vrij als een vogel. Maar de overheidsdiensten schijnen wel vogelvrij, zoals ook de Overheid zelf voortdurend bloot staat aan kritiek. Niet dat daar bezwaar tegen bestaat. Wij prijzen ons juist gelukkig, dat het kan en mag. Maar het publiek is er zich niet altijd van bewust, dat het, door deze typische instelling van de kritiek, een vertekend beeld van de werkelijkheid krijgt, want het zijn juist de raden, de staten en de kamers, die bij voortduring in het openbaar kritiek uitoefenen. Het publiek is niet in staat steeds onderscheid te maken tussen de aanmerkingen, die gericht zijn op het beleid of op het beheer, hetgeen overigens niet te verwonderen valt, want ook de critici weten het verschil soms nauwelijks te onderkennen ¹⁾.

3. De kritiek van deskundigen.

Een ander verschijnsel is, dat de ambtenaren of openbare commissies en ook de Algemene Rekenkamer vrijmoedig en openhartig zijn in publikaties over rijks- en gemeentediensten. Daar is natuurlijk niets tegen, maar men zou raar opkijken wanneer jaarlijks verslagen zouden verschijnen, waarin van bepaalde met name genoemde grote en met uitstekende bedrijfsresultaten werkende bedrijven wordt uiteengezet, waar het in bepaalde gevallen of bijzondere omstandigheden heeft gehaperd. Dat nu deze dingen uitsluitend ten aanzien van het overheidsbedrijf worden gezegd, moet in de geesten de gedachte voeden, dat het speciaal daár niet deugt. Ik weet het: het gaat om openbaar beheer, dus past openbare kritiek en ook, dat de kritiek wordt ingegeven door het openbaar belang. Niettemin komt door deze eenzijdigheid en door het in onvoldoende mate onderscheiden tussen beleid en beheer, het accent van ondoelmatigheid in de verhouding particulier en overheidsbeheer in onredelijke mate bij het overheidsbedrijf te liggen.

De ambtenaar staat open voor efficiency.

Deze voorbeelden hebben slechts de bedoeling enkele licht-onderscheppende wolkjes weg te blazen en het zonlicht toe te laten op de werkelijkheid. En deze is, dat men gerust bij overheidsdiensten een onderzoek naar de technische en administratieve gang van zaken mag instellen. Natuurlijk ondervinden kleine administraties de handicap van geringe mogelijkheid tot mechanisering en vanzelfsprekend blijft er steeds en bijna overal te verbeteren, maar waar het om gaat is of de bereidheid aanwezig is om te moderniseren en op de hoogte van de tijd te blijven. Dat de dienst daarnaar streeft is niet alleen te zien bij een bezoek aan een elektrische centrale of een telefoondienst,

¹⁾ „Efficiency en openbaar bestuur” in „E.-S.B.” van 2 september 1959.

maar ook bij een reinigingsdienst, de waterleiding, de brandweer en de politie; ja zelfs bij de openbare middelen van vervoer, waar deze, in handen van de Overheid, verlies opleveren. De ambtenaren zijn veelal de beste bezoekers van de N.I.V.E.-vergaderingen, zij doen van harte mee met de moderne technieken en ontwikkelingen, ze staan vooraan in het bevorderen van bedrijfsvergelijkingen. Het is juist een van de kenmerken van de bedrijfsleiding in openbare dienst, dat zij open staat voor alle mogelijke en financieel te verantwoorden verbeteringen. En men mag gerust aannemen, dat menig ambtelijke directeur met bijzonder veel genoegen efficiency-experts ontmoet. En hetzelfde mag men zeggen van de administratie van onze bevolking, van onze burgerlijke stand, van het feilloos regelen van de stemmingen bij de verkiezingen — de grondslag van onze democratische samenleving —: men werkt daar met de modernste machines, met microfilms, enz. Als de middelen ter beschikking staan, lopen de diensten liever voor dan achter.

Ir. E. Hijmans heeft in het Tijdschrift voor Efficiency en Documentatie van september 1947 in een voortreffelijk artikel: „De ambtelijke efficiency in vergelijking met de efficiency in het particuliere bedrijfsleven”, beider eigenaardigheden erkend. Hij kwam tot de conclusie, dat bij alle verschillen de gemiddelden van de bereikte efficiency-resultaten gerust tegenover elkander mogen worden gesteld.

Efficiency en huisdieren.

En toch — zal men denken —, toch is de ervaring, dat het bij de Overheid stroef loopt. Akkoord, maar ik voeg eraan toe: opzettelijk stroef en we willen ook niet anders. Doch we verlaten dan het terrein van de efficiency in de gewone zin van het woord. Hier ligt nl. een cardinale fout in de beoordeling, dat men bij alles wat in de verhouding overheid-individu niet naar wens verloopt, zijn oordeel klaar heeft over de „overheidsefficiency”, terwijl men zich er niet van bewust is, dat dit woord geen begrip dekt. Het is, alsof in een gezelschap waar over „het” nut van „het” huisdier wordt gesproken, de een denkt aan een koe, de ander aan een hond en een derde aan een kip. Het gehele woord „overheids-efficiency” is eigenlijk uit den boze. Niemand zal bij „de” efficiency in het particuliere bedrijfsleven denken aan prijsafspraken, kartelvorming, enz.; handelingen van overheidsorganen besprekende denkt men echter, verwarrend, niet (alleen) aan de wijze van uitvoering, maar ook aan de maatregelen zelf. Deze kunnen uit een oogpunt van wat men dan „efficiency” pleegt te noemen, volkomen irrationeel en inefficiënt zijn, doch uit een oogpunt van algemeen (politiek) beleid wel-overwogen en doeltreffend. Wat men voorbij ziet, is dat hetgeen individueel als hinderlijk wordt ervaren, veelal juist dient om het algemeen belang te dienen. Ik denk hierbij o.a. aan de veelvuldige ingrepen in het eigendomsrecht, de talloze vergunningen (woningen), toestemmingen (reclameborden), het in acht nemen van termijnen en adressen om uitstel (bijv. van de dienstplicht). Van een ambtenaar verwacht een verzoeker, dat juist hem een gunst zal worden verleend, die aan niemand gegeven mag worden; is de ambtenaar daartoe niet bereid dan is hij onwelwillend, stug, niet soepel, een letterknecht, een dienstklopper, enz. Er is een algemene klacht: beslissingen blijven lang uit. Het is niet altijd waar, maar het komt dikwijls voor; doch de tijd gaat heen aan de voorbereiding van een rechtvaardige beslissing, een eerste eis van doelmatig bestuur.

Efficiency contra efficiency.

De Overheid is in haar streven naar haar doel: het dienen van het algemeen belang, dikwijls wel genoodzaakt in strijd te komen met het andere doel, nl. om met de minste financiële offers te komen tot het hoogste materiële nuttig effect. Dat is niet eens een uitzondering; het gebeurt vrij dikwijls en, al naar gelang van de omstandigheden, telkens op een ander gebied. Dagelijks vindt men daarvan voorbeelden. Enkele daarvan:

Het is een actueel adagium — en geen overheid van hogere of lagere orde kan dit negeren — dat de gemeenten haar (schaarse) geld moeten besteden aan woningen. Woningen in de eerste plaats en dan scholen, dan weer woningen, dan recreatie, dan weer woningen. De bevolking en haar vertegenwoordigers in kamer, staten en raad zijn niet bereid in deze tijd kantoren voor ambtenaren te bouwen; wel verdraagt zij, dat particulieren kantooruimten bouwen en deze ruimten aan de Overheid voor een reeks van jaren verhuren voor prijzen, die ver boven de kosten van eigen bouw uitgaan. Niettemin kritiseert men de Overheid, dat zij zo iets doet.

Een ander voorbeeld: de persorganen protesteren als de S.-E.R. adviseert een verhoging van de loongrens voor de verplichte verzekering alvast toe te passen voordat de wetgever daartoe heeft besloten; dat is nl. — in principe — een aanslag op ons democratische staatsbestel. Het Algemeen Dagblad van 30 december 1959 schreef o.a. „De zaak met de wijziging van de loongrens ligt precies zo: de Kamers beslissen daarover. En voor die tijd is er geen wetswijziging. Wie ons op dit stuk erg formeel vindt, omdat het hier niet gaat om een wereldschokkende zaak, bedenke dat het loslaten van de norm een hachelijke aan gelegenheid is in een democratie. Vandaag verlaten we de norm in een niet zo gewichtige zaak. Maar waar is het einde?”

Men moet respect hebben voor de gematigdheid in deze op zichzelf gerechtvaardigde kritiek. Maar men voelt, dat, naarmate de Overheid meer aan het leven van alle dag deelneemt, de eis om snel te handelen sterker wordt en daarmee de kans om de oude spelregels te overtreden en vervolgens bloot te staan aan kritiek. Dan zou de dienst maar eerder met voorstellen moeten komen; maar heeft hij dat niet gedaan of waren er door de wét in het leven geroepen vertragingen?

Dit brengt mij ertoe ook te wijzen op het weinige begrip dat men toont voor de noodzaak de uiteraard streng beperkte en meestal maanden, soms jaren tevoren vastgestelde kredieten te overschrijden. Ik zal geen opzettelijke en onverantwoorde kredietoverschrijdingen verdedigen, maar het komt, evenals in het particuliere bedrijf, in de praktijk van alle dag voor, dat de uitvoerende organen ter vermindering van hogere uitgaven, bijv. bij prijsstijgingen, of ter voorkoming van kostbaar tijdverlies, de ramingen in het uitdrukkelijk en welbegrepen belang van de gemeenschap moeten overschrijden. De bladen, die schrijven „het geld mag de deur niet uit voordat de raad daaraan zijn fiat heeft gegeven” en zij, die in vertegenwoordigende lichamen verontwaardigd zijn over deze aantasting van het budgetrecht en spreken van verwaarlozing — zo niet erger — van onze democratische grondslagen, maken zich niet alleen aan overdrijving schuldig, maar leggen tevens — uiteraard tegen hun bedoeling in — de grondslag voor een inefficiënt beheer, doordat degenen, die met de uitvoering van de werken zijn belast, gedwongen worden werkzaamheden te onderbreken, die beter voortgang zouden

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico:

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJ
WESTERSINGEL 84 - ROTTERDAM

(Advertentie)

kunnen vinden. De critici trachten zich van de gevolgen van hun eigen optreden te verschonen door te stellen, dat dan maar eerder aanvullend krediet zou moeten worden aangevraagd, doch hoe weinig redelijk is deze eis in ambtelijk en vooral politiek verband! Zeker zou een voornamelijk efficiencybelang worden gediend, indien men bereid zou zijn onheuse beoordelingen, die soms meer het beleid dan het beheer beogen te treffen, achterwege te laten.

Het zou een studie waard zijn na te gaan, of geen regels of middelen kunnen worden gevonden om de kritiek in het belang van een goede en gezonde gang van zaken zodanig te richten, dat de daadkracht niet verlamt door overvloedige besprekingen en het verzamelen van parafen, adviezen, enz. Wellicht zouden steeds meer indringende, tijdrovende en daardoor inefficiënte bemoeiingen kunnen worden vervangen door een andere wijze van kredietvoting en -beoordeling.

Efficiency bij bestuur en wetgeving.

Een bron van inefficiency in bestuurszaken is daarnaevens, dat er dikwijls teveel tijd nodig is om hinderlijke bepalingen te herzien of nieuwe voorschriften in het leven te roepen. Zeker, de langdurige overweging dient als rechtsbescherming, maar waar en hoe ver verandert dit voordeel in het nadeel, dat in een te trage wetgeving is gelegen? De grens ligt uiteraard niet vast. Dr. C. N. M. Kortmann, de tegenwoordige Commissaris der Koningin in Noord-Brabant, schrijft in Principiële Bestuurskunde: „Het is een irrationele fictie het gemeentebestuur in grote steden en kleine dorpen gelijkelijk te regelen: versleten erfstuk van het Franse eenheidsrecht”. Welke economische belangen zijn al niet geschaad met het getalm op het stuk van de gemeentelijke indelingen, verouderde grenzen en de agglomeratie?

Eind januari jl. schreven burgemeester en wethouders van 's-Gravenhage aan de gemeenteraad: „Blijft de constellatie zoals die nu is voor langere tijd gehandhaafd, dan dreigt het plaatselijk bestuur binnen de agglomeratie af te glijden naar een verbrokkeld en chaotisch patroon van ongecoördineerd, ondoelmatig en onmachtig beleid, zulks ten detrimente van de bestuurden”. Men kan waarachtig niet zeggen, dat niet gewaarschuwd is!

Toch komt dit werk langzaam op gang: in 1959 kwamen grenswijzigingen tot stand bij Roermond, Deventer, Westelijk Voorne en Broek in Waterland; een nieuwe indeling van Schouwen-Duiveland zal het aantal gemeenten op dit eiland van 18 tot 6 terugbrengen. Als nieuwe maatregel stelt de Regering voor de wettelijke termijnen voor een grenswijziging zodanig te verkorten, dat de gemiddelde

duur van behandeling van grensregelingsvoorstellen van van 57 maanden tot 16 maanden wordt teruggebracht (sic!). De tijdsruimte is, bij de verbeterde verkeersmiddelen in de laatste honderd jaar, toch nog ruim genoeg om te voorkomen, dat aan een beslissing het odium van te grote snelheid, van een overmaat aan efficiency wordt ontnomen.

Nieuwe oriëntering.

Indien men ertoe komen kan de efficiency bij de Overheid te scheiden naar bestuur en beheer, departement en gemeente, culturele en economische zaken, dan zal men vanzelf ook geen specialist voor een mechanische administratie laten optreden bij het bestuderen van de vraag, of de naar politieke grondslagen samengestelde vertegenwoordigende lichamen minder irrationeel dan thans kunnen handelen zonder het welbegrepen algemeen belang te schaden. Dergelijke onderzoeken, in naam van de efficiency, schaden alle partijen: de efficiency-experts, de ambtenaren en het gezag van de vertegenwoordigende lichamen. Zelfs bij vragen naar materiële doelmatigheid moet de onderzoeker en moet de beoordelaar van het resultaat van de onderzoeken zich altijd realiseren, dat de bedrijfspolitiek in laatste instantie ligt bij politieke organen, die niet de „efficiency” als doel op zich zelf mogen nastreven, maar het algemeen belang. Daar kan geen efficiency-expert iets aan veranderen, tenzij men die experts zou sturen naar de bureaus van de politieke partijen om daar lesjes uit te delen inzake de noodzaak en de omvang van overheidsbemoeiingen. Niemand zal daar veel effect van verwachten.

Bij een nieuwe oriëntering zal ook blijken, dat de strijd tegen de centralisatie van taken bij hogere organen en vóór handhaving van de autonomie voor de lagere publiekrechtelijke lichamen in wezen veelal een strijd is tegen efficiency. Immers beogen vele maatregelen tot het ontnemen van autonome bevoegdheden aan lagere organen juist een grotere doelmatigheid te verkrijgen, zoals bij de centralisering van de verkeersvoorschriften terecht is bereikt, maar ergens moet een grens worden gesteld, omdat de mens in een gecentraliseerde en volledig op de efficiency ingestelde maatschappij niet meer leven kan. Zo gezien is het voor ons levensbestaan bepaald meer efficiënt om het leven wat minder efficiënt in te richten. Ook hier: efficiency contra efficiency.

Binnen die grens is het ter verkrijging van een verantwoorde beoordeling raadzaam duidelijk te stellen: gegeven het feit, dat een bepaalde taak (door welke constellatie of omstandigheid ook) door de Overheid moet worden verricht, wordt deze dan op de juiste wijze uitgevoerd?

Voorts zal men zich moeten realiseren, dat een zekere inefficiency in onze gestroomlijnde wereld moet worden aanvaard, waar het algemeen belang zulks eist.

Een apart arbeidsterrein ligt op het gebied van de public relations, d.w.z. in de voorlichting aan de burgerij, die zich maar niet kan voorstellen, dat inefficiënt schijnende maatregelen juist in wezen doeltreffend kunnen zijn, nl. ter bescherming van haar rechten en het tegengaan van willekeur. Er blijft genoeg over om aan de behoefte aan kritiek te voldoen bij de beantwoording van vragen die rijzen bij het opnemen, uitvoeren en handhaven van taken door de Overheid, afhankelijk als deze beantwoording is van de politieke opvattingen van de tijd. Het is onbillijk wrevel over verkregen ongelijk af te reageren in kritiek op de uitvoering van de getroffen maatregelen.

Indien op dit stuk een beter begrip zou ontstaan, zouden

vele tijdrovende procedures van allerlei onderzoekende en kritiserende collega's achterwege kunnen blijven. Zij zijn natuurlijk goed bedoeld, maar er is hier en daar een ondoelmatige veelheid te constateren. Elke overdreven controle werkt remmend op de efficiency van de dienst; elk onverdiend verwijt leidt tot afweer en verlenging van de lijn, waarop de verantwoordelijkheden liggen.

Met de heer Vrouwenvelder (zie „E.-S.B.” van 7 oktober 1959) ben ik het eens, dat overheidsefficiency — om dat verkeerde woord hem nog eens na te zeggen — een paradox is. Hierboven toonde ik aan, dat het woord geen begrip dekt. De heer P. M. van Nieuwenhuyzen (zie „E.-S.B.” van 25 november 1959) kan overal in eigen sfeer het doelmatigheidsklimaat bevorderen en de heer R. P. A. Bakker (zie „E.-S.B.” van 6 januari 1960) kan zijn studie inzake kostprijberekeningen voortzetten. Ik geloof, dat van voltooien geen sprake zal zijn, al ware het alleen al, omdat hij zal vastlopen met de berekening van de omslag voor algemene bestuurskosten op de kosten van activiteiten, die in de politieke sfeer liggen. En die zijn er meer dan hij — blijkens zijn artikel — denkt. Ook zal zijn studie tot een ander resultaat leiden, als hij bij zijn vergelijkingen tussen opgaven van ambtelijke en particuliere prijsberekeningen rechtvaardigheidshalve ook een opslag legt op de particuliere rekeningen wegens politieke bestuurskosten, die altijd worden gemaakt, ook daar waar hij ze niet aanwezig acht.

Het zou mij verheugen, indien ik met het bovenstaande enige misverstanden uit de weg mocht hebben geruimd, doch ik zou het betreuren, zo ik aanleiding zou hebben gegeven tot de gedachte, dat de ambtenaren nu langzamerhand wel eens dispensatie kunnen krijgen van hun plicht om zich voortdurend op grotere efficiency te beraden. Niets is minder waar: de ambtenaren zullen hun eigen werk dagelijks kritisch moeten blijven bezien en open moeten staan voor alle nieuwe denkbeelden, die mondeling of schriftelijk te hunner kennis komen.

Het was meer in het bijzonder mijn bedoeling het recht van inefficiency op te eisen voor verschillende bestuursmaatregelen, zij het, dat door het verwijderen van reglementair voorgeschreven administratieve omslag het nuttig effect van de ambtelijke arbeid zou kunnen worden verhoogd. Doch het meest van al was het mijn voornemen te wijzen op de wenselijkheid het publiek beter voor te lichten omtrent de bescherming, die het vinden kan in een zekere materiële inefficiency bij de behartiging van het openbaar belang.

Rotterdam.

J. HASPER.

RECTIFICATIE

DE LANDBOUW EN DE E.E.G.

In het artikel van Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings onder bovenstaande titel in „E.-S.B.” van 20 januari jl. is in tabel 1 voor Nederland als producentenprijs voor zachte tarwe, oogstjaar 1958/59, vermeld DM 37,92 per 100 kg. Dit moet zijn DM 31,92 per 100 kg.

Over de prijs van kernenergie heerst in brede kringen onzekerheid. Niettemin zijn er de laatste tijd voldoende gegevens gepubliceerd om bij benadering te kunnen nagaan, of de prijs van kernenergie voor Nederland aanleiding is om voorlopig nog met toepassing van deze energiebron te wachten. Ondanks het grote aantal onzekere factoren in een dergelijke kostprijsberekening blijkt uit deze gegevens duidelijk dat kernenergie slechts zeer weinig duurder is dan langs klassieke weg geproduceerde energie en dat er bovendien sterke tendenties zijn te onderkennen die in een verlaging van de kostprijs voor kernenergie zullen resulteren. Wanneer het prijsverschil thans reeds gering is en een kostprijsverlaging voor kernenergie zeer waarschijnlijk is kan men de vraag stellen welke houding wij in dezen moeten aannemen. In dit artikel wordt het kostprijsaspect van deze kwestie besproken; in een volgend artikel zal nader worden ingegaan op de rol die de Nederlandse industrie zou kunnen spelen bij de ontwikkeling van deze nieuwe bron.

De huidige kostprijs van kernenergie

Er is de laatste tijd een discussie gaande over de toepassing van kernenergie in Nederland, waarin de vraag of de prijs van kernenergie in verhouding tot die van klassieke energie zo hoog ligt dat op grond daarvan de bouw van een kerncentrale als voorbarig beschouwd moet worden, een belangrijk element vormt.

Van de zijde der Samenwerkende Elektriciteitsproducenten is gesteld dat de kostprijs van kernenergie voor een grondlast-centrale thans ongeveer per kWh 1 cent meer bedraagt dan de kostprijs van klassieke energie. Nadere details van deze berekening kunnen niet gegeven worden omdat deze gebaseerd is op offertes die door Amerikaanse firma's aan de S.E.P. gemaakt zijn en die een vertrouwelijk karakter hebben.

Op basis van deze berekening calculeerde men voor een centrale van 150 MW een jaarlijks verschil in kosten van f. 10 mln. of wel, gekapitaliseerd, een totaal bedrag van f. 100 mln.

Er zijn inmiddels in de open literatuur langzamerhand vele publikaties verschenen die het mogelijk maken om bij benadering te berekenen hoe deze kostprijzen zullen liggen en hoe zij zullen variëren bij veranderende omstandigheden.

Deze gegevens zijn gebaseerd enerzijds op het uitgebreide materiaal dat door Euratom is gepubliceerd in het kader van de overeenkomst tussen Euratom en de Verenigde Staten ¹⁾, anderzijds op publikaties van Amerikaanse zijde, met name over de in Italië in aanbouw zijnde centrale, die wordt geleverd door General Electric. Zoals bekend, worden in Italië reeds twee centrales gebouwd waarvan er één van het Britse type en één van het Amerikaanse type is.

Over de reactoren van het Britse type hebben wij in dit blad reeds uitvoerig bericht ²⁾ en hoewel de gegevens thans misschien enige correctie behoeven zullen wij er in dit kader

¹⁾ Overeenkomst tot Samenwerking tussen de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) en de Regering van de Verenigde Staten van Amerika met bijbehorende documenten — 8 november 1958.

²⁾ A. A. de Boer: „De produktiekosten van kernenergie in Nederland” in „E.-S.B.” van 5 maart 1958.

niet meer op terugkomen. Het is nl. om twee redenen die nauw met elkaar in verband staan actueel ons thans te beperken tot het Amerikaanse type. In de eerste plaats begint men thans in steeds sterkere mate in te zien, dat het Britse type, de gasgekoelde reactor met grafiet als moderator, niet noodzakelijkerwijs het voor de directe toekomst meest aantrekkelijke type is, hoe belangrijk de diensten zijn die het voor een snelle aanloop van het Britse programma heeft bewezen. Dit betekent dat voor de Euratomlanden, die nog in sterkere mate dan Groot-Brittannië aan het begin van de kernenergetische ontwikkeling staan, ook de Amerikaanse typen van groot belang zijn. De tweede reden dat juist nu dit onderwerp actueel is, ligt in het feit dat de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) aan het einde van het jaar 1958 een overeenkomst heeft afgesloten met de Verenigde Staten betreffende de installatie in Europa van een elektrisch vermogen van maximaal 1.000 MW in de vorm van kerncentrales van de typen die zijn genoemd in deze overeenkomst. Dit zijn in eerste instantie de drukwater reactor („pressurized water reactor” of PWR), de kokend water reactor („boiling water reactor” of BWR) en de organisch gemodereerde reactor („organic moderated reactor” of OMR). Deze overeenkomst is in februari 1959 in werking getreden. Het is rond de Nederlandse deelname aan de uitvoering van deze projecten dat de in de aanhef gememoreerde discussie zich afspeelt.

Op zichzelf lijkt het vreemd dat een internationale organisatie die zelf niet de rol van producent van elektrische energie speelt met een derde land een overeenkomst sluit met betrekking tot de bouw van kerncentrales. Het gaat hier echter niet om een leveringsovereenkomst, doch om de opstelling van zeer speciale voorwaarden waaronder bijv. de levering van splijtstof binnen het gebied van Euratom, d.w.z. in Frankrijk, Duitsland, Italië of de Benelux, plaats kan hebben.

Met betrekking tot deze speciale voorwaarden heeft het verdrag drie aspecten. In de eerste plaats betreft het de levering resp. behandeling van de splijtstof en het terugkopen van het in de splijtstof geproduceerde plutonium. Naast deze voorzieningsgaranties zijn er de kostprijsgaranties voor de splijtstofcyclus. Ten slotte is er de mogelijkheid

een belangrijk deel van de investeringen te financieren door een lening op lange termijn tegen een rente van 4½ pCt., te verstrekken door de Amerikaanse Im- en Exportbank, een mogelijkheid die voor vele Europese landen wel, maar voor Nederland niet interessant is.

Bezien wij deze drie aspecten nader. Voor de kostprijs zijn het eerste en het tweede punt van belang. De gegarandeerde terugname van het in de reactor geproduceerde plutonium tegen een vastgestelde prijs maakt het mogelijk hiervoor een kostenfactor in rekening te brengen. Verder is er de garantie betreffende de splijfstofcyclus. Over het algemeen herbergt de kernenergie nog enigszins het risico dat door technische onvolkomenheden de werkelijke kostprijs hoger ligt dan de geschatte. Dit kan bijv. het gevolg zijn van een minder goede prestatie van de splijfstof dan overeenkomt met de uitgangspunten voor de kostenberekeningen.

Men heeft nu door een stelsel van garanties voor verschillende fasen van het proces getracht de kosten voor de splijfstofcyclus beneden een bepaald maximum te houden. Deze garanties komen hierop neer, dat voor bepaalde elementen van de splijfstofcyclus de vast te stellen kostprijs of behandelingsprijs en de gegarandeerde prestatie der splijfstof tezamen aanleiding geven tot een acceptabele prijs voor de gehele splijfstofcyclus. Overschrijding van deze „standaardkosten” voor de splijfstofcyclus door een te lage garantie voor de versplijting door de leverancier of door hogere kosten in andere delen van de cyclus door de Amerikaanse Atomic Energy Commission wordt gecompenseerd.

Er is een heel gamma van gevallen denkbaar waarop deze garantiebepalingen toepassing vinden en waarop wij in het kader van dit artikel niet kunnen ingaan. De garantiebepalingen rechtvaardigen echter dat wij hieronder voor de berekening der kosten uitgaan van de gegevens die voor de berekening der standaardkosten zijn opgesteld.

De totale investering in een vijf- of zestal centrales tot een elektrisch vermogen van 1.000 MW werd bij de opstelling van het verdrag geschat op maximaal \$ 350 mln., of wel circa \$ 350 of f. 1.330 per kW geïnstalleerd vermogen³⁾. Voor de investering kan voor een globale berekening dus het genoemde bedrag van f. 1.330 als basis worden genomen. Dit is dus iets hoger dan het voor de centrale die door de SENN wordt gebouwd gegeven bedrag van \$ 295 per kW elektrisch vermogen⁴⁾. Wij nemen het genoemde bedrag aan als richtsnoer voor het maximum, aangezien wij uiteindelijk slechts tot een globaal beeld van de kostprijsaspecten van deze Amerikaanse reactoren wensen te komen. De werkelijke kosten kunnen eerst in de praktijk worden vastgesteld.

Met hetzelfde globale karakter nemen wij genoegen voor de kosten van het splijfstofverbruik. De splijfstofcyclus heeft het volgende verloop. Verrijkt uranium wordt in de vorm van de scheikundige verbinding UF₆, hexafluoride, geleverd aan de fabriek die de splijstofelementen vervaardigt. Deze splijstofelementen worden in de reactor gebracht

³⁾ Hiervan kan in principe \$ 130 mln. uit de Eximbanklening gefinancierd worden. Dit betekent echter geenszins dat dit deel (ongeveer 40 pCt) in de Verenigde Staten moet worden besteed: de voorwaarden voor deze lening bevatten niet de zgn. „buy-American”-clausule. Gezien het feit dat men in Europa zeer wel in staat is een groter percentage van de bouwkosten in eigen land te besteden zou dit ook geen aanlokkelijke verplichting zijn.

⁴⁾ C. Matteini: „Why SENN chose GE-Reactor”, *Nucleonics*; mei 1959, blz. 95.

om aan het splijtingsproces deel te nemen. Het gehalte aan oorspronkelijk aanwezige splijststof, U-235, neemt af door splijting onder afgifte van warmte. Als deze hoeveelheid thermische energie gemiddeld een bepaalde waarde per ton uranium heeft bereikt moet het splijstofelement worden vervangen. Het wordt langs scheikundige weg weer omgezet in uraniumhexafluoride.

Gaan wij ervan uit, dat het uranium dat wordt gebruikt 3 pCt. aan splijtbaar U-235 bevat, dan is er na onttrekking van 10.000 megawatt-dagen thermische energie nog ruim 2 pCt. U-235 aanwezig, plus een hoeveelheid plutonium die 5 à 6 pCt. van het gewicht aan uranium uitmaakt.

Het waardeverschil tussen het ongebruikte uraniumhexafluoride met een gehalte van 3 pCt. en het terug te leveren hexafluoride met een gehalte van 2 pCt. ligt in de omgeving van \$ 155 per ton uranium. Daar komen dan nog bij de kosten voor de fabricage van splijstofelementen. Hiervoor is opgegeven \$ 100 per ton aanwezig uranium als de elementen worden gevat in roestvrij staal en \$ 140 per ton als het duurdere zirconium wordt toegepast. Verder: de kosten voor de scheikundige behandeling, nodig om van het gebruikte splijstofelement het hexafluoride te maken. Om 1 kg uranium, in de vorm van splijstofelementen, om te zetten in hexafluoride moet met een bedrag van \$ 21 worden gerekend⁵⁾.

Een belangrijke rol speelt de waarde van het gevormde plutonium. Dit is een splijststof die uit het niet-splijtbare gedeelte van het uranium ontstaat tijdens de kernprocessen in de reactor. Hiervoor wordt een bepaald bedrag terugbetaald, waarvoor, blijkens de aangehaalde publikatie van Euratom, gerekend wordt met een waarde van \$ 12 per gram voor het plutonium in de vorm van het nitraat, minus \$ 1,50 per gram voor de scheikundige behandeling, nodig om dit nitraat uit het residu van de opwerking vrij te maken.

Rest nog de rente op de investering, nodig voor de splijstoflading van de reactor⁶⁾. In het kader van de overeenkomst wordt deze lading en de reservevoorraad aan de exploitant van de centrale afgestaan tegen een rentevoet van 4 pCt. Dit komt gemiddeld per kilowatt geïnstalleerd elektrisch vermogen neer op een jaarlijkse last van \$ 4,50 of wel f. 17 per kilowatt netto elektrisch vermogen.

Hiermee zijn de gegevens voor de kostenberekening compleet. In de tabel zijn zij samengevat. In de eerste plaats berekenen wij, in de volgorde van de bewerkingen, de kosten per ton verbruikte splijststof. In de tweede kolom is het bedrag berekend per kWh elektrische energie, uitgaande van een versplijting van 10.000 megawatt-dagen thermische energie per ton; of wel, bij een rendement van 29 pCt., van 7×10^7 kWh.

	1.000 f/ton	cent/kWh
Waarde van 1 ton uranium (3 pCt. U-235) in de vorm van hexafluoride	1.425	2,03
Fabricage van splijstofelementen uit hexafluoride	456	0,65
Scheikundige behandeling (geeft uranyl-nitraat)	58	0,08
Omzetting nitraat in hexafluoride	21	0,03
Waarde hexafluoride (ca. 2 pCt. U-235)	- 836	- 1,2
Waarde plutonium	- 228	- 0,33
Totaal	896	1,26

⁵⁾ Hiervan \$ 15,3 voor omzetting tot uranyl-nitraat, gebaseerd op jaarlijkse totale kosten die \$ 4,6 mln. belopen voor een opwerkingsfabriek met een jaarlijkse capaciteit van 300 ton.

⁶⁾ Hierop wordt geen afschrijving berekend omdat immers de splijststofkosten de geregelde vernieuwing ervan dekken.

Volgens de bijlagen bij de overeenkomst moet hier nog 0,1 cent voor transport en verzekering aan worden toegevoegd.

Ook de vaste lasten per jaar zijn te berekenen. Per kW geïnstalleerde capaciteit rekenen wij met een investering van \$ 350 of wel ca. f. 1.330. Voor een rentepercentage van 4-5 pCt. en een afschrijvingstermijn van bijv. 15 jaar kan men schattenderwijs rekenen met een annuïteit van 10 pCt. Dit komt dan neer op f. 133 per kW per jaar. Wij berekenen verder voor de splijststoflading \$ 4,5 of wel f. 17 per kW per jaar.

Vergelijken wij deze berekening met die welke is gepubliceerd over de SENN-centrale dan zijn onze getallen nog aan de hoge kant. Voor deze centrale is nl. een bedrag gegeven dat neerkomt op 1;2 cent per kilowatt-uur voor de splijststofcyclus, maar daarbij is dan de rente op de splijststoflading inbegrepen. In ons geval zou men volgens deze wijze van berekenen op bijna 1,6 cent komen. Wij blijven dus zeker aan de voorzichtige kant.

Bij het omrekenen van deze vaste lasten op kilowatt-uren stuiten wij op het probleem van de produktie per kW geïnstalleerd vermogen. Veelal wordt hierbij in de eerste plaats vergeten dat het geïnstalleerd vermogen en het maximum opgenomen vermogen niet hetzelfde zijn. De publikaties betreffende de Amerikaanse overeenkomst rekenen met een produktie van 7.000 uren betrokken op het geïnstalleerd vermogen. Wij geven de voorkeur aan een iets conservatiever berekening, waarbij men uitgaat van 6.500 uren. Men komt dan op een bedrag voor vaste lasten van 2,0 cent per kilowatt-uur. Uitgaande van het door General Electric gepubliceerde getal voor de SENN zou men 0,3 cent lager uitkomen. Het uiteindelijke resultaat is samengevat in onderstaande tabel. Hierin zijn de kosten voor onderhoud, transport en verzekering gezamenlijk geschat op 0,4 cent per kilowatt-uur.

	per ton splijststof	f. per kW geïnstalleerd vermogen per jaar	per kWh
Kosten splijststofcyclus	f. 896.000		1,3
Vaste lasten		133 —	2,0
Initiële lading		17,—	0,3
Onderhoud, transport, verzekering			0,4
			4,0

Voor conventionele energie is het moeilijk een schatting te maken omdat ook hier kostprijsgegevens in de literatuur dun gezaaid zijn. In de Nota inzake de Kernenergie ⁷⁾ wordt gewerkt met een investering van f. 600 per kW en een steenkoolprijs van f. 75 per standaardton. Verder wordt daar voor één kilowatt-uur gerekend met een verbruik van 400 gram standaardsteenkolen.

Het is voor de kosten per kW uiteraard van belang of de centrale een uitbreiding betekent van een bestaande centrale of dat het gaat om een geheel nieuw complex. Wij houden echter in eerste benadering dit bedrag van f. 600 aan; het zal bij eventuele bekendmaking van recentere cijfers vrij eenvoudig zijn de juiste waarde van het aandeel in de kostprijs per kWh hieruit te berekenen.

De steenkoolprijs van f. 75 is momenteel beslist te hoog. Ten gevolge van de daling der vrachtprijzen zijn de uit de Verenigde Staten geïmporteerde steenkolen thans in prijs gedaald, zodat men op het ogenblik met f. 50 tot f. 60 moet rekenen en men is dan nog niet eens aan de hoge kant. Wij

⁷⁾ Tweede Kamer Zitting 1956-1957, 4727.

gaan daarom hier uit van het gemiddelde bedrag, nl. f. 55. Verder willen wij voor het steenkoolverbruik een gunstiger veronderstelling maken. Een moderne centrale verbruikt namelijk niet meer dan 350-380 gram steenkool per kilowatt-uur.

Wat deze post van de kostenberekening betreft moet men niet uit het oog verliezen dat men, bijzondere omstandigheden daargelaten, bij de vergelijking moet uitgaan van de duurste portie steenkolen die men betreft. Deze is het immers die men het eerst zal vervangen, wanneer men in plaats van een klassieke centrale een kernenergiecentrale bouwt.

De post „onderhoud” en dergelijke is in de atoomnota voor kernenergie en klassieke energie gesteld op 0,4 cent per kWh. Wanneer onze informatie juist zijn is dit voor klassieke energie aan de hoge kant. Wij zullen derhalve voor de klassieke energie 0,2 cent aannemen, een bedrag dat waarschijnlijk dichter bij de werkelijkheid ligt.

Berekenen wij thans op dezelfde basis als wij dat voor de kernenergie gedaan hebben de kostprijs, dan ziet deze er als volgt uit:

	per ton steenkool	gld. per kW geïnstall. vermogen per jaar	per kWh
Kosten brandstof	f. 55		1,9—2,1
Vaste lasten		f. 60	0,9
Onderhoud			0,2
			3,0—3,2

De kernenergie is volgens deze berekening in feite duurder dan klassieke energie. Daarbij moet een aantal factoren niet uit het oog worden verloren. Wij hebben ons gebaseerd op de kostprijzen zoals die zijn gegeven in het Amerikaanse akkoord. Maar er is een duidelijke tendens te onderkennen bij de Amerikaanse industrie de A.E.C. in haar toezeggingen aan Euratom te overtroeven. Dat dit een uit economisch oogpunt belangrijk succes is van de overeenkomst tussen de Verenigde Staten en Euratom kan niet worden ontkend; het illustreert bovendien de zeer reële mogelijkheid om met behulp van de Amerikaanse reactoren tot een lagere kostprijs voor elektrische energie te komen dan de prijs die hier gegeven is.

Bovendien is uit het bovenstaande eenvoudig te berekenen dat een steenkoolprijs van f. 65 in plaats van f. 55 de prijs voor klassieke energie doet oplopen van 3,1 tot 3,5 cent, waarmee het verschil gereduceerd is tot een halve cent.

Wanneer de voor de SENN gepubliceerde gegevens ⁸⁾ voor het Nederlandse geval van toepassing zouden zijn, zou men voor kernenergie op 3,1 cent komen ⁹⁾. Aangezien het hier misschien niet om definitieve bedragen gaat, willen wij voorzichtigheidshalve achterwege laten hier te vergaande conclusies te trekken. Maar wij menen wel te mogen concluderen dat er weliswaar een verschil ten gunste

⁸⁾ V. A. Elliot c.s.: „The SENN-Nuclear Power Station”, Nuclear Power, IV, 42, (oktober 1959).

⁹⁾ In deze zelfde publikatie is sprake van een bedrag van \$ 415 per kW. Om misverstanden te voorkomen zij erop gewezen dat bij dit bedrag een aantal kosten zijn inbegrepen die wij niet bij onze berekening van de vaste lasten hebben betrokken; zoals de fabricagekosten voor de splijststoflading en een 220 kV. leiding van 100 km. In de in ditzelfde artikel gepubliceerde berekening van de jaarlijkse kosten gaat men dan ook uit van het bedrag van \$ 295 per kW.

Ook van 1959 op 1960 is de premie der verplichte ziekenfondsverzekering verhoogd, t.w. van 4,5 tot 4,8 pCt. De fundamentele oorzaken die tot de stijging van het premiepercentage hebben geleid, zijn: de steeds groeiende omvang van de door de ziekenfondsen bekostigde medische hulp, de steeds stijgende tarieven van de ziekenhuizen en het toenemend aantal ziekenhuisbedden. De verbazingwekkende vooruitgang van de medische wetenschap en techniek moet men hierbij als de grote drijvende kracht zien. Wat de ziekenhuiskosten betreft, komen hier de sterk gestegen bouwkosten en de verbetering van de arbeidsvoorwaarden van het personeel bij. Het Nederlandse volk verheugt zich terecht over het vele dat tot verbetering van zijn gezondheidstoestand wordt gedaan en over de resultaten van al dat werk, maar het moet zich realiseren, dat de daarvoor gepresenteerde rekening niet laag kan zijn.

Premieverhoging verplichte ziekenfondsverzekering

De gedachtenwisseling over de vaststelling van de premie der verplichte ziekenfondsverzekering voor 1960 heeft in de laatste maanden van 1959 nogal veel aandacht getrokken. De Ziekenfondsraad had de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid een forse premieverhoging voorgesteld, nl. van 4,5 tot 5 pCt. Daarna vroeg de Minister, zoals gebruikelijk is geworden, het advies van de S.-E.R. In vorige jaren is dit advies uitgebracht door een daartoe telken jare ingestelde commissie (commissie-Vos, later commissie-Van Esveld). De commissie pleegt gemachtigd te worden zelf het advies uit te brengen, indien zij tot een door alle leden onderschreven advies kan komen. Ditmaal lukte dat niet. De S.-E.R. moest dus in plenaire vergadering een advies vaststellen bij meerderheid van stemmen. Het advies werd: 4,9 pCt. Een minderheid meende, dat voorshands kan worden volstaan met 4,8 pCt.

De Minister heeft bij besluit van 12 december 1959 de premie op laatstgenoemd percentage gesteld, daarbij mede rekening houdende met de zgn. temporisering van de verhoging der honoraria (waarover straks nader).

In de pers zijn nogal wat berichten over de onderscheidene fasen van de voorbereiding verschenen. Ongeveer tegelijkertijd kon men allerlei mededelingen over de herziening van de honoraria der medewerkers aan de ziekenfondsen lezen. Deze herziening kwam namelijk aan de orde in samenhang met de voorbereiding der premievaststelling en wel voor alle groepen van medewerkers (huisartsen, specialisten, apothekers, tandartsen, vroedvrouwen, heilgymnasten-masseurs) tegelijk. Voorheen kwamen voorstellen betreffende de honoraria op ongeregelde tijden ter

(vervolg van blz. 130)

van de klassieke energie is, maar dat het wat te pessimistisch lijkt dit verschil op 1 cent per kWh te stellen. Bovendien vertoont dit verschil een zeer sterke tendentie af te nemen. Het is de vraag, of dit verschil een essentieel beletsel is voor het bouwen van kernenergiecentrales. Wij komen op deze vraag en een aantal andere aspecten van de problematiek der kernenergievoorziening in een later artikel nog terug.

Brussel.

Drs. A. A. DE BOER.

tafel, doch Prof. Beel heeft — als Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid ad interim — op synchronisatie aangedrongen, omdat er geen reserve van grote omvang meer is om onvoorziene uitgaven op te vangen.

De herziening van de honoraria betekende voor alle groepen van medewerkers een verhoging, zij het niet voor alle in gelijke mate. Het is begrijpelijk, dat het samenvallen van deze honorariumverbetering met de verhoging van het premiepercentage de aandacht heeft gevestigd op het causaal verband tussen deze twee gebeurtenissen.

Verband tussen honoraria en premieverhoging.

Dat verband is echter niet zo rechtlijnig als vaak wordt gedacht. Indien immers, in het algemeen gezegd, de honoraria procentueel niet sterker worden verhoogd dan overeenkomt met de gemiddelde stijging der premieplichtige lonen, is er, onder overigens gelijkblijvende omstandigheden, aan een verhoging van het premiepercentage geen behoefte. De stijging van de premie-inkomsten, bij gelijkblijvend premiepercentage, levert dan de middelen, nodig als gevolg van de stijging der uitgaven voor honoraria.

Zó eenvoudig ligt het geval nu weer niet altijd. De overeenkomsten met de medewerkers gelden vaak voor langer dan één jaar en worden dan misschien bij de eerstvolgende herziening meer verhoogd dan overeenstemt met de loonstijging over één jaar. Contracten voor een aantal jaren bevorderen de stabiliteit in de financiering van de ziekenfondsverzekering, doch aan het einde van de reeks van contractjaren kan dan een vrij grote sprong in de honoraria nodig zijn en dat kan dan weer op dat moment een vrij sterke opwaartse druk op de premie veroorzaken.

In het onderhavige geval was de situatie als volgt. De stijging van het peil der premieplichtige lonen van 1959 op 1960 is geraamd op 7,3 pCt. De kosten der honorariumverhoging zijn (voor alle groepen medewerkers tezamen) aanvankelijk berekend op f. 14 mln. Het gemiddelde percentage der verhoging was toen te stellen op 8,0. De verhoging zou dus op zich zelf slechts een kleine procentuele verhoging der premie tot gevolg behoeven te hebben gehad. Later kwam er nog deze verandering in het beeld, dat — ingevolge een suggestie van Minister Van Rooy — de

verhogingen der honoraria zijn „getemporiseerd”, dat wil zeggen dat zij niet volledig op 1 januari 1960 zijn geëffectueerd, doch voor een deel uitgesteld tot 1 oktober 1960. Daardoor werd de stijging der kosten wegens honoraria over 1960 teruggebracht tot f. 10 mln.; de gemiddelde procentuele verhoging der honoraria werd daardoor, indien men alleen op het jaar 1960 let, 5,7 pCt.

Uit een en ander volgt, dat de verhoging der honoraria niet tot een stijging van het premiepercentage had behoeven te leiden, indien niet andere posten van het ziekenfonds-budget sterker waren gestegen dan het peil der premielonen. Men kan daar natuurlijk tegenover stellen, dat het bovenstaande slechts een theoretische redenering is en dat in feite het premiepercentage toch minder had behoeven te worden verhoogd, indien de honoraria niet of in mindere mate waren verbeterd. Dit is niet tegen te spreken. Niemand zal echter kunnen volhouden, dat de honoraria maar tot de sluitpost op de begroting moeten worden gemaakt. Aan de andere kant mag men niet in het algemeen stellen, dat de honoraria in gelijke mate moeten stijgen als de premielonen. Het vraagstuk van de regeling der honoraria is gecompliceerd en kan hier niet terloops worden behandeld¹⁾. Doch wel lijkt nog de opmerking van belang, dat, zelfs indien de honoraria in het geheel niet waren herzien, in de concrete situatie van 1960 toch nog een verhoging van het premiepercentage met ongeveer 0,15 — dus de helft van de in feite tot stand gekomen verhoging — nodig zou zijn geweest.

Andere oorzaken voor de stijging der kosten.

Vraagt men dan welke fundamentele oorzaken tot de stijging van het premiepercentage moesten leiden, dan is het antwoord: de steeds groeiende omvang van de door de ziekenfondsen bekostigde medische hulp, de steeds stijgende tarieven van de ziekenhuizen en het toenemend aantal ziekenhuisbedden. De verbazingwekkende vooruitgang van de medische wetenschap en techniek moet men hierbij als de grote drijvende kracht zien. Wat de ziekenhuiskosten betreft, komen hier de sterk gestegen bouwkosten en de verbetering van de arbeidsvoorwaarden van het personeel bij.

Een meer gedetailleerde behandeling van deze materie heeft schrijver dezes gegeven in „E.-S.B.” van 17 juni 1959 (met name blz. 481). Hier volgen nog enkele recente cijfers. Het kostencijfer per „wettelijk-verzekerde”²⁾ over 1959, hetwelk volgens het zojuist genoemde artikel toen werd geraamd op f. 75,04, is bij latere raming verhoogd tot f. 77,53. Het overeenkomstige geraamde cijfer voor 1960 is f. 84,66, dus ruim f. 7 meer. Van deze verwachte kostenstijging is ongeveer f. 2,50 toe te schrijven aan de verhoging der honoraria³⁾. De raming van de post ziekenhuisverpleging is echter gestegen van f. 26,34 over 1959 tot f. 28,93 over 1960, dus met ruim f. 2,50. Het aandeel van genoemde post in het totale uitgavencijfer der verplichte verzekering belooft thans bijna 35 pCt. (waarbij nog moet worden opgemerkt, dat de kosten van klinisch-specialistische hulp slechts in

¹⁾ De Ziekenfondsraad heeft in december 1959 bij het verlenen van zijn goedkeuring aan de onderscheidene overeenkomsten tot herziening der honoraria een reeks van vragen en opmerkingen opgesteld, welke aan de contracterende partijen (organisaties van ziekenfondsen en medewerkers) zijn voorgelegd, zulks ter voorbereiding van de behandeling van voorstellen voor 1961.

²⁾ Onder de term „wettelijk-verzekerden” worden samengevat de verplicht verzekerden en de verzekerden van 65 jaar en ouder, die zich in de gesubsidieerde bejaardenverzekering hebben doen inschrijven.

³⁾ In de genoemde cijfers is nog geen rekening gehouden met de „temporisering” van de honorariumverhogingen. Door die maatregel daalt het voor honorariumverhogingen nodige bedrag (en dus ook het eindcijfer der begroting) over 1960 met ruim f. 0,74 per verzekerde.

de post ziekenhuisverpleging zijn opgenomen, voor zover zij in zgn. „all in”-tarieven zijn begrepen).

In het zojuist genoemde artikel is ook gereleveerd, dat de verplichte ziekenfondsverzekering in de loop der jaren is belast met een aantal uitgaven van bijzondere aard: de uitkering aan het Praeventiefonds, het tekort op de verzekering van „rentetrekkers”, de helft van het tekort op de bejaardenverzekering en het kraamgeld. Met een en ander was over 1959 naar raming f. 47,3 mln. gemoeid. Voor 1960 is het overeenkomstige bedrag opgelopen tot f. 54,8 mln., hetgeen correspondeert met 0,53 pCt. van het premieplichtig loon.

De beheerskosten der ziekenfondsen zijn voor 1960 geraamd op f. 4,45 per wettelijk-verzekerde, die van de Ziekenfondsraad en zijn bureau op f. 0,25, die voor de heffing en inning van de premie op f. 0,49. Voor 1959 waren deze bedragen f. 4,30, f. 0,23 en f. 0,56. Deze cijfers weerleggen op afdoende wijze de in een dagblad geuite mening, dat in de sector van het beheer de grote kostenstijging zou zitten. Het totale bedrag aan beheerskosten belooft volgens de raming voor 1960 slechts even meer dan 6 pCt. van de totale uitgaven. Het percentage is bovendien in constant dalende lijn; in 1955 bedroeg het nog 7,7 pCt. Naar een verdere verlaging dient zeker te worden gestreefd en dit punt heeft ook voortdurend de aandacht. Een bedrag aan beheerskosten van thans ruim f. 32 mln. is zeker groot genoeg om het niet te bagatelliseren, maar bij nuchtere beschouwing van de cijfers kan niemand volhouden, dat juist in deze post de grote mogelijkheid tot beperking der uitgaven zou kunnen schuilen.

Misbruik door de verzekerden van hun rechten? Te veel geloop naar de dokter, te veel gezeur om geneesmiddelen, liefst nieuwe en dure, te veel aandrang om door alle mogelijke specialisten onderzocht te worden? Stellig vindt men onder de ongeveer 8 mln. verzekerden (vrijwillig-verzekerden inbegrepen) een aantal lieden, die te veel vragen, zeuren en slikken en die aldus een op zichzelf belangrijk bedrag aan nutteloze, althans weinig nuttige, uitgaven veroorzaken. Maar — daargelaten nu dat er over de omvang van deze misbruiken vaak zeer overdreven verhalen worden verteld en dat het uiterst moeilijk is te bepalen waar het gebruik overgaat in misbruik⁴⁾ — in elk geval is het zeer onwaarschijnlijk, dat deze misbruiken in de laatste jaren sterk zouden zijn toegenomen en dus als een oorzaak van de recente premieverhoging zouden zijn te beschouwen. De controle vanwege de ziekenfondsen is juist in de laatste jaren op vele punten verbeterd en verfijnd.

Invloed van de reserve op het premiepercentage.

De juiste kijk op het verloop van de kostenstijging wordt ietwat verduisterd door het feit, dat ongeveer tien jaar lang het premiepercentage opzettelijk lager is gesteld dan nodig zou zijn geweest voor het verkrijgen van een sluitende exploitatierekening. Er was in de jaren 1941-1948 een reserve der verplichte verzekering ontstaan van f. 165 mln., hetwelk veel meer was dan over het algemeen nodig werd geacht. De reserve is in de jaren 1949-1958 gedaald tot circa f. 55,7 mln. Over 1959 wordt een tekort verwacht van f. 22,6 mln., waardoor de reserve verder zal dalen tot naar raming f. 33,1 mln. Dit laatste bedrag nu is aanzienlijk lager dan bij het vaststellen van het premiepercentage voor 1959 kon worden voorzien en het wordt door de Ziekenfondsraad te klein geacht voor een goede financiering van het stelsel. Het reductieproces is dus verder voortgeschreden dan de

⁴⁾ Schr. veroorlooft zich hier te verwijzen naar zijn artikel in het Sociaal Maandblad Arbeid van december 1958, waarin hij de nog vrij schaarse gegevens over het hier behandelde onderwerp heeft proberen te verzamelen.

bedoeling was. De Ziekenfondsraad wil, volgens zijn laatste uitspraak te dezer zake, streven naar een reserve van 10 pCt. der jaarlijkse uitgaven, vermeerderd met f. 5 mln. voor calamiteiten als epidemieën e.d. Bij het huidige peil der uitgaven zou dit neerkomen op een reserve van ruim f. 52 mln.

Er is in de Ziekenfondsraad verschil van inzicht gebleken inzake het tempo, waarin de gewenste aanvulling van de reserve tot stand dient te worden gebracht. De S.-E.R. heeft uitgesproken, dat hij een nadere studie betreffende de omvang der reserve nodig acht. Voornamelijk uit deze verschillen van inzicht inzake het probleem der reserve is te verklaren, waarom de Ziekenfondsraad 5 pCt. premie wilde, de S.-E.R. in meerderheid 4,9 pCt. en de minderheid in de S.-E.R. 4,8 pCt.

Vergelijkingen met de ervaringen en behoeften in andere takken der sociale verzekering hebben in dit geval slechts betrekkelijke waarde, omdat de ziekenfondsverzekering naar haar aard sterk verschilt van bijv. ziekengeld- of ongevallenverzekering.

Had men in de voorgaande jaren niet een belangrijk aantal miljoenen uit de reserve kunnen putten en had men dus elk jaar voor een sluitende exploitatie moeten zorgen, dan was de stijging van het premiepercentage belangrijk anders verlopen dan nu het geval is geweest. Dit blijkt uit het volgende staatje:

	Werkelijk geheven	Nodig voor sluitende rekening
1955	4,0	4,5
1956	4,2	4,4
1957	4,2	4,3
1958	4,4	4,6
1959	4,5	4,7
1960	4,8	4,8

Dat het benodigde percentage voor 1956 en 1957 lager zou zijn geweest dan dat voor 1955, is onder andere te verklaren uit de omstandigheid, dat een deel der uitgaven van de ziekenfondsen op een stijging van het loonniveau met een zekere vertraging reageert.

De stijging van het kosten-dekkende percentage blijkt aanzienlijk minder alarmerend te zijn dan de stijging van het werkelijk geheven percentage. Hier komt dan nog het reeds gereleveerde feit bij, dat in de raming voor 1960 een bedrag van f. 54,8 mln. is uitgetrokken voor uitgaven van bijzondere aard, waarmede vroeger de verplichte verzekering niet was belast. Zonder deze nieuwe lasten zou het reële premiepercentage voor 1960 niet meer dan 4,3 (voor 1955 ongeveer 4) hebben bedragen.

Wens tot stabilisatie van het premiepercentage.

Het leek nuttig het bovenstaande neer te schrijven om de zaken in het juiste licht te stellen. Geenszins is het echter de bedoeling te betogen dat er geen reden tot bezorgdheid zou zijn. De kostendeckende premie is dan toch maar belangrijk gestegen, van ruim 3 pCt. in de eerste jaren na de oorlog tot ongeveer 4,3 pCt. in 1960, exclusief de dekking van in de latere jaren aan het budget toegevoegde uitgaven. En er is geen einde te zien aan het proces van kostenstijging als gevolg van vooruitgang in het medisch kennen en kunnen; er is zelfs weinig reden om een verlangzaming van het tempo van dat proces te verwachten.

Het is te begrijpen, dat de S.-E.R. reeds herhaaldelijk gepleit heeft voor een zekere stabilisatie van het premiepercentage voor de verplichte ziekenfondsverzekering, bijv. voor een periode van vijf jaren. Ook in de ziekenfondsraad is hierover trouwens herhaaldelijk gesproken; men heeft getracht een „plafond” voor de uitgaven aan te brengen; doch dit plafond is al spoedig „zwevende” geworden.

De gewenste stabiliteit is namelijk bijzonder moeilijk te effectueren. De vooruitgang van de medische wetenschap is nu eenmaal niet stop te zetten, gesteld al dat men dit zou willen. Hetzelfde geldt voor de toeneming van het aantal specialisten en ziekenhuisbedden, evenals voor de groeiende mogelijkheden, die de plattelandsbevolking worden geboden om alle vormen van medische hulp te verkrijgen en voor de toenemende belangstelling der verzekerden voor de gezondheidszorg.

Natuurlijk kan men, ondanks de zich steeds uitbreidende medische mogelijkheden, de uitgaven van het verzekeringsapparaat stabiliseren door de „verstrekkingen” der ziekenfondsen (dus de door de ziekenfondsen bekostigde hulp) nauwer te begrenzen. In theorie kan men dit zelfs op twee manieren doen. Men zou nieuwe mogelijkheden van therapeutische, operatieve of andere aard buiten de verstrekkingen kunnen laten. Dit zou technisch echter geen eenvoudige zaak zijn en het zou, wat belangrijker is, de ziekenfondsverzekering tot een sociaal achterblijvend en dus onbevredigend en impopulair instituut maken. Men zou ook de uitgaven der ziekenfondsen voor allerlei soorten van operatieve hulp en andere behandelingswijzen kunnen limiteren tot vaste bedragen en de rest van de kosten voor rekening der verzekerden laten. Dan nadert men de werkwijze, die vele particuliere verzekeringsinstellingen toepassen — hetgeen in hun situatie begrijpelijk en zelfs onvermijdelijk is te noemen — maar die voor een sociale verzekering bijzonder onaantrekkelijk is, omdat men dan de veelal weinig draagkrachtige verzekerden met een onbekend risico laat zitten. Toch zou men, indien inderdaad stabilisatie der uitgaven van de ziekenfondsen nodig zou worden geacht, het o.i. in deze richting moeten zoeken.

Men kan met het uitspreken van de wens naar stabilisatie in de premieheffing echter een minder radicale bedoeling hebben. Men kan misschien denken aan een situatie, waarin het proces van kostenstijging als een onvermijdelijk iets wordt aanvaard, doch niettemin voor een jaar of vijf een gelijkblijvend premiepercentage wordt nagestreefd. Dan zal men eenvoudig het percentage voor de hele periode op het verwachte gemiddelde benodigde percentage moeten stellen, dus zo ongeveer afgestemd op de kosten in het derde van de vijf jaren. Doch het zal niet gemakkelijk zijn de berekeningen te maken, welke voor een dergelijke vijfjarige premie nodig zijn. Het kost al de grootste moeite om met enigszins betrouwbare ramingen voor één jaar te komen. En voorts, zal de bereidheid bestaan de premie te verhogen tot het percentage, dat naar raming eerst over drie jaar nodig zal zijn? Ten slotte: men zal er rekening mee moeten houden, dat bij de geschetste handelwijze een flinke conjunctuurreserve nodig is en dat bovendien bij de aanvang van een nieuwe periode van vijf jaar een stevige premieverhoging nodig kan zijn, die dan misschien moeilijk te verwerken is. Ook deze beperkte mate van stabilisatie schijnt dus niet gemakkelijk te bereiken.

Een slotopmerking: de stijging der kosten van de medische verzorging is niet alleen in de sector der verplichte verzekering te constateren, maar evenzeer in die der vrijwillige verzekering en in bijzonder sterke mate in die der bejaardenverzekering. Daarop kan in het kader van dit artikel niet worden ingegaan.

De moraal van deze uiteenzetting: het Nederlandse volk verheugt zich terecht over het vele dat tot verbetering van zijn gezondheidstoestand wordt gedaan en over de resultaten van al dat werk, maar het moet zich realiseren, dat de daarvoor gepresenteerde rekening niet laag kan zijn.

Amsterdam.

J. DE WIT.

Surinaamse kanttekeningen

(Vierde kwartaal 1959)

De gebruikelijke jaaroverzichten en prognoses in de oudejaarsedities der dagbladen lieten vrijwel alle een tevreden geluid horen, zowel wat het afgelopen jaar als wat de toekomstverwachtingen betreft. Alleen de Suralco is niet al te optimistisch gestemd over het in 1960 te verwachten afzet- en prijsverloop.

De grote investeringsactiviteit kwam o.a. tot uiting in een sterke stijging van de import gedurende het derde kwartaal, nl. van Sf. 17,8 mln. verleden jaar tot Sf. 23,5 mln. thans. De totale import gedurende de eerste negen maanden bedroeg daarmede Sf. 62,8 mln. tegen Sf. 53,7 mln. verleden jaar. Deze stijging werd geheel veroorzaakt door de sector grond- en hulpstoffen en machinerieën.

De uitvoer bleef zich gunstig ontwikkelen. Gedurende de eerste drie kwartalen bedroeg deze Sf. 56,8 mln. tegen Sf. 42,6 mln. in 1958, een stijging dus van Sf. 14,2 mln., waarin werd bijgedragen door: bauxiet Sf. 10,6 mln., rijst Sf. 2,4 mln., cacao Sf. 0,2 mln., houtprodukten Sf. 0,3 mln., spaanplaten Sf. 0,3 mln. en citrusfruit Sf. 0,2 mln.

Gelijke tred daarmede hield het havenverkeer. In het derde kwartaal liepen 420 schepen (v.j. 313) binnen, metende 874.000 B.R.T. (v.j. 698.000). Gedurende dit kwartaal steeg dus niet alleen de tonnage, maar ook het aantal. Een belangrijke rol spelen hierbij ook de Braziliaanse coasters (107 tegen 1!), die niet-geregistreerde koffie en cacao aan de transitohandel leveren en sedert kort ook plant-aardige was.

Met deze stijging van in- en uitvoer en transitohandel is op het punt van douanefaciliteiten niet tijdig rekening gehouden. Het gevolg was, dat er eind november een ernstige congestie in de haven van Paramaribo optrad. Aan deze congestie is op dit moment nog geen eind gekomen; zij heeft grote ontevredenheid onder de betrokkenen veroorzaakt.

De prijsindex van het levensonderhoud (basis 1953) steeg van 112 in het tweede kwartaal tot 115 in het derde (v.j. 113). De grootste stijging vond plaats bij binnenlandse voedingsmiddelen. De voornaamste oorzaak is het achterblijven van het aanbod bij de vraag van de snel toenemende bevolking (thans ongeveer 264.000).

Teneinde tegemoet te komen aan de bezwaren tegen de bestaande reeks, werd een nieuw budgetonderzoek aangevangen; de resultaten van dit onderzoek zullen eventueel de opstelling van een nieuwe reeks bewerkstelligen. Tevens werd onder leiding van een nieuw ingestelde „Studiedienst” van het Departement van Economische Zaken een onderzoek aangevangen naar het gebruik van duurzame consumptiegoederen.

Aan het bezoek van een aantal industriëlen onder auspiciën van het Verbond van Nederlandsche Werkgevers werd in de Nederlandse pers ruimschoots aandacht besteed. Of uit dit bezoek nieuwe industriële vestigingen zullen voortspuiten, valt thans nog niet te zeggen. Dit bezoek viel samen met de vijfde jaarbeurs van Paramaribo. Deze werd door 33.000 personen bezocht, een record-aantal. Hoewel de geïmporteerde artikelen nog steeds de boventoon voeren, neemt het aantal aangeboden Surinaamse produkten toe. In het bijzonder vielen op de fruitconserven, welke afkomstig zijn van een gouvernements-proefbedrijf.

Het jaarverslag over 1958 van de Kamer van Koophandel

vermeldde o.a. dat er op 1 januari 1959 in geheel Suriname 3.019 ondernemingen waren ingeschreven en dat in 1958 acht faillissementen werden uitgesproken. Het secretariaat werd kort geleden gereorganiseerd. De aangekondigde wijziging van de Landsverordening op de Kamer en het Handelsregister was eind 1959 nog niet aan de Staten aangeboden.

De binnenlandse luchtvaart ontwikkelt zich, mede in verband met de snelle ontsluiting van het achterland, in toenemende mate. Dit bracht gedurende de afgelopen maanden enkele ongelukken met zich, waarvan één met dodelijke afloop voor beide inzittenden; een Surinaamse en een Poolse vlieger. Het gehele land rouwde op de dag van de begrafenis van beide pioniers.

Welvaartsplanning.

Ter stimulering van de welvaartsbevordering werden in het jaar 1959 verschillende onderzoeken geëntameerd. De rapporten, welke naar aanleiding daarvan werden opgesteld, kwamen alle in dit kwartaal los. Dat van de Commissie Lieftinck-Goedhart werd kort geleden uitvoerig besproken ¹⁾, zodat hierop thans niet behoeft te worden ingegaan.

De Werkgroep Nationale Jaarrekeningen publiceerde haar eerste rapport. Nadat in „De Grondslagen van een Tienjarenplan voor Suriname” (1952) een zeer globale opstelling was gemaakt van de nationale jaarrekeningen voor 1938 en 1950, was in dezen niets meer gepubliceerd. Daarom werd in 1958 deze Werkgroep ingesteld, met de opdracht meer gedetailleerde jaarrekeningen op te stellen voor latere jaren. Dit is vooral van belang voor de thans in uitvoering zijnde welvaartsplannen en hun eventuele herziening.

De Werkgroep besloot, het systeem van de Verenigde Naties te bezigen en het jaar 1954 als aanvangsjaar te nemen. Zij kwam tot de volgende cijfers (in Sf. mln.):

Nationaal produkt en inkomen van Suriname

	1954	1955	1956	1957
1. Agrarische sector:				
a. landbouw, veeteelt, visserij ..	14,0	15,1	15,7	15,9
b. bosbouw	2,7	2,8	3,0	3,2
2. Mijnbouw	38,3	34,5	39,7	47,0
3. Nijverheid	12,3	13,3	12,8	15,3
4. Handel en transport	15,5	16,1	17,7	20,0
5. Diensten	9,1	9,3	10,5	12,3
6. Overheid	14,3	16,4	17,5	20,6
7. Woningen	2,6	2,9	3,3	3,8
8. Bruto binnenlands produkt (factor-kosten)	108,8	110,4	120,2	138,1
9. Afschrijvingen	9,3	10,0	10,8	12,5
10. Netto binnenlands produkt	99,3	100,4	109,4	125,6
11. Netto factorinkomen van het buitenland	7,9	4,4	11,0	11,0
12. Netto nationaal produkt (factor-kosten)	91,4	96,0	98,4	114,6
13. Indirecte belastingen minus subsidies	14,5	14,2	15,8	19,2
14. Netto nationaal produkt (markt-waarde)	105,9	110,2	114,2	133,8
Nominaal nationaal inkomen (= I2) ..	91,4	96,0	98,4	114,6
Reëel nationaal inkomen (tegen prijzen 1954)	91,4	95,1	95,6	102,5
Reëel nationaal inkomen per hoofd van de bevolking (Sf.)	430	431	419	433

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 16 december 1959, blz. 1082 e.v.

Gezien de verspreidheid der basisgegevens is aan de opstelling van dit rapport veel werk verbonden geweest. Daarbij heeft men met een groot aantal imponderabilia te kampen gehad, zodat het niet is uitgesloten, dat na verloop van enkele jaren aan de hand van volgende jaarrekeningen enkele herzieningen zullen moeten plaatsvinden.

Een reëel inkomen van ongeveer Sf. 430 per hoofd, dus U.S. \$ 226, is op zichzelf zeer behoorlijk te noemen, en op grond hiervan zou men zelfs Suriname reeds tot de meer ontwikkelde landen kunnen rekenen. Daar het betrekkelijk hoge inkomen eenzijdig is omhooggetrokken door de mijnbouw, waaraan naar verhouding slechts een klein deel van de bevolking deel heeft, is dit echter allerminst waar. Dat dit inkomen in de periode 1954-1957 vrijwel gelijk is gebleven, is uiteraard, vooral in verband met de in uitvoering zijnde welvaartsplannen, niet ideaal, maar de niet voorziene snelle natuurlijke aanwas van de bevolking is blijkbaar geheel opgevangen, en dat is op zichzelf reeds zeer belangrijk. De toename der bevolking bedroeg sedert 1950 3,7 pCt. per jaar, waarbij aangetekend wordt, dat het geboortecijfer opliep van 6,9 per 1.000 inwoners in 1950 tot 11,4 in 1958. Bij een vergelijking van de jaren 1954 en 1957 valt het op, dat procentueel de agrarische sector achteruitging, waartegenover de sectoren handel en transport, Overheid en woningen stegen.

Eind december verscheen het rapport van de Adviesraad voor de Herziening van het Tienjarenplan. Dit rapport heeft — in grote lijnen — betrekking op dezelfde materie als behandeld in het rapport Lieftinck-Goedhart, doch het komt tot een geheel andere slotsom. De achtergrond hiervan is de materiële wenselijkheid bij de uitvoering van het Tienjarenplan, welke hier belicht wordt vanuit het standpunt van de leidende functionarissen der betrokken Departementen. Voor de uitvoering der bestaande, doch meer in direct-productieve zin gerichte plannen acht men een hogere begroting nodig, en wil men het daarheen leiden, dat de financieringsovereenkomst met Nederland uitgebreid wordt tot een totaalbedrag van Sf. 143,4 mln. in plaats van de overeengekomen Sf. 127 mln.

Vooraf aan de produktiviteitsvergroting van de agrarische sector wordt veel aandacht besteed. Tevens wordt voorgesteld ten behoeve van de zich ontwikkelende landbouw en industrie in vele opzichten af te stappen van het thans gehuldigde vrijhandelsprincipe. Onder andere worden importverboden en contingenteringen van vis- en landbouwproducten voorgesteld. In verband hiermede wordt aan de in het rapport Lieftinck-Goedhart gestelde conjunctuurpolitieke en monetaire overwegingen aanmerkelijk minder aandacht besteed. Voor de Overheid staat thans voor haar welvaartsbeleid een ruime keus open aan, vaak tegenstrijdige, mogelijkheden.

Weer geheel anders van toon is het op verzoek van de Regering uitgebrachte rapport van de Harza Engineering Company over het waterkrachtpotentieel in het binnenland. In dit rapport wordt berekend, dat reeds zeer kort na het gereedkomen van de Brokopondo-stuwdam de vraag naar elektriciteit groter zal zijn dan de capaciteit toelaat. Voor de verzorging van Paramaribo en omgeving zullen een of meer kleinere waterkrachtwerken nodig zijn in de Suriname- of Saramaccarivier. Op grond van technische ervaring in andere Zuidamerikaanse landen wordt gesteld, dat de kostprijs van deze additionele dammen sterk wordt gedrukt, wanneer de bouw daarvan geschiedt in samenhang met en direct ná die van de Brokopondodam. Dat zou een aanzienlijke versnelling en een naar voren schuiven

betekenen van het Brokopondo-streekplan en vermoedelijk ook van het Sprinkhaanplan.

Deze diverse planproposities zullen hun invloed hebben gehad op de begroting van het Tienjarenplan, die voor 1959 achteraf werd gewijzigd en verhoogd van Sf. 18 mln. tot Sf. 21 mln. Deze stijging kwam vrijwel geheel ten goede aan de agrarische en mijnbouwkundige sectoren. De in de Landsbegroting voor 1959 gevoteerde post bleef echter ongewijzigd Sf. 18 mln.; de Memorie van Toelichting op de begroting van het Tienjarenplan merkt in dezen op, dat deze laatste begroting slechts gebaseerd is op de autorisaties, waarnaast verwacht wordt, dat de realisaties toch niet meer dan Sf. 18 mln. zullen bedragen, het bedrag, waar de financieringsovereenkomst met Nederland rekening mede houdt.

Voor 1960 worden de autorisaties op Sf. 22 mln. geraamd, waarbij eveneens rekening wordt gehouden met realisatie tot maximaal Sf. 18 mln. Meer dan de helft gaat naar de verkeers-sector (Sf. 7,6 mln.) en de agrarische sector (Sf. 4,6 mln.), waarbij vooral het havenplan voor Paramaribo in het oog springt. De urgentie hiervan is inderdaad groot, want de huidige havenaccommodatie, die van jaren her stamt, is allerminst berekend op de sterk gestegen handelsbeweging. Een definitieve beslissing inzake dit plan is nog niet gevallen. Wel wordt verwacht, dat het niet uitgevoerde havenplan 1957 belangrijk zal worden gewijzigd. Zolang echter nog geen begin is gemaakt met de uitvoering, moet verwacht worden dat de hiervoor voor 1960 gevoteerde bedragen vermoedelijk niet zullen worden gerealiseerd. Uit het feit, dat de ramingen voor 1959 en 1960 hoger zijn dan aanvankelijk in de bedoeling lag, kan worden geconcludeerd dat van een verschuiving naar latere jaren, zoals geadviseerd in het rapport Lieftinck-Goedhart, geen sprake is.

Onafhankelijk van de bovenvermelde rapporten stelde Ir. W. L. Lakerveld een industrialisatie-rapport op. Hij vertoefde in het kader van de Technische Hulp van Nederland aan Suriname enige tijd aldaar en bracht advies uit over zijn bevindingen aangaande het industriële klimaat. Hij komt daarbij tot de slotsom, dat meerdere industrialisatie inderdaad wenselijk is en dat daarbij in het bijzonder gedacht dient te worden aan verdere industriële verwerking van de aanwezige houtvoorraad. Verwerking van landbouwproducten, waaronder fruit, wordt in verband met de geringe toegevoegde waarde en grote risico's ontraden. Zijn advies om de nijverheidsvoorlichting organisatorisch te scheiden in een voor het kleinbedrijf en een voor het middengrote bedrijf werd inmiddels opgevolgd, evenals dat voor het aantrekken van een goed geoutilleerd adviesbureau voor industrie-ontwikkeling.

Over de particuliere bedrijvigheid mag allerminst worden geklaagd. De werkloosheid neemt af; in de bouwvakken en bij het bedieningspersoneel van zwaar materieel kan reeds worden gesproken van een tekort aan arbeidsaanbod. Door middel van spoedopleidingen wordt gehoopt dit tekort in de loop van het jaar te ondervangen. De werkzaamheden aan de Brokopondodam vorderen snel. De levering van de turbines werd intussen gegund aan de Nederlandse Siemens Mij.

Paramaribo, januari 1960.

G. C. A. MULDER, B.Sc., Ps.D.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

Ingezonden stukken

BETEUGELING VAN DE WINSTINFLATIE

De heer J. Kuiterman te Emmen schrijft ons:

In „E.-S.B.” van 2 december 1959 tracht de heer W. Hessel „een bepaald conjunctureel aspect van 'de loonpolitiek te belichten, dat tot dusver in het duister werd gelaten”. Een uitzondering hierop noemt hij het S.-E.R.-advies 1959, nr. 2, blz. 46 en 47. Aangezien de heer Hessel zelf van zeer nabij de totstandkoming van dit gedeelte van bedoeld S.-E.R.-advies heeft meegemaakt, moest deze uitzondering hem uiteraard wel bekend zijn. Het kan hem echter ook bekend zijn, dat genoemde uitzondering niet de enige is. In een artikel „Conjunctuur en conjunctuurpolitiek” in „E.-S.B.” van 25 februari 1959 is dit aspect nl. door mij ook reeds belicht.

Hoewel ik het uiteraard prettig vind, dat ook anderen de oorzaken van de conjunctuurschommelingen in de zelfde richting beginnen te zoeken, kan ik de argumentatie van de heer Hessel weinig gelukkig noemen. Hij handhaaft immers nog steeds het nog niet zo erg lang geleden ook door de in de aangeduide passage van het S.-E.R.-rapport aan het woord zijnde groepering aangehangen standpunt dat loonsverhogingen leiden tot verhoogde consumptie en via deze tot verhoogde investeringen; ergo tot verhoogde bestedingen. Aangezien verhoogde bestedingen in eerste aanleg wil zeggen: meer geld uitgeven, betekent dit waardevermindering van het geld. Men mag immers niet veronderstellen — en dit wordt t.a.p. in het S.-E.R.-rapport dan ook niet gedaan —, dat tegenover de grotere vraag onmiddellijk een dienovereenkomstig groter aanbod staat. Wanneer loonsverhogingen de bestedingen inderdaad zouden doen toenemen, dan valt H's betoog in het water. Met de afzetvergroting, welke het directe gevolg is van de toegenomen bestedingen, stijgen immers ook de winsten. Het is immers niet aan te nemen, dat de ondernemers bij stijgende vraag hun winstmarges zullen verkleinen. Eerder stijgende bestedingen zullen de winsten eerder doen stijgen en de liquiditeitsruimte sneller vergroten.

Anderzijds stelt de heer Hessel, dat een eerdere loonsverhoging tot een geringere winstaccumulatie zal leiden, waarmee hij dus blijkbaar wil zeggen, dat loonsverhogingen de winstmarges aantasten. Een stelling, waarmee ik het volkomen eens ben; maar wanneer dit inderdaad het geval is, waarom moeten loonsverhogingen dan leiden tot stijgende investeringen? Wat beweegt de ondernemers, om bij dalende winsten de investeringen uit te breiden? Het betoog van de heer Hessel hinkt duidelijk op twee gedachten. Enerzijds gaat hij ervan uit, dat loonsverhogingen de consumptie en de investeringen doen toenemen; anderzijds gaat hij uit van de blijkbaar nog slechts in zijn onderbewustzijn levende gedachte, dat loonsverhogingen de kosten doen stijgen en daardoor de winsten verkleinen, zodat er geringere winstbedragen geaccumuleerd kunnen worden en de liquiditeitspositie beperkt blijft. Vanuit deze, in zijn onderbewustzijn levende gedachte, concludeert hij, dat uitstel van loonsverhogingen de winstaccumulatie doet toenemen, zodat, wanneer later de uitgestelde loonsverhoging volgens het andere standpunt de consumptie doet toenemen, de ondernemers de beschikking hebben over voldoende liquiditeitsruimte om de investeringen bij de gestegen vraag aan te passen of zelfs te doen overtreffen. Eerder stijgende lonen beperken dan volgens H's onderbewustzijn de winsten en daarmee de winstaccumulatie, waardoor er minder

liquiditeitsruimte beschikbaar komt voor investeringen.

Hoewel H's betoog nog in het infantiele stadium verkeert, is het anderzijds toch ook weer niet zover naast de werkelijkheid, als de heren Witteveen en Andriessen ons in hun replieken op genoemd artikel — afgedrukt in hetzelfde nummer — willen doen geloven. Inderdaad kleven aan H's betoog tal van fouten. Maar ook de heren Witteveen en Andriessen geven allerminst blijk de materie volledig onder de knie te hebben. Zo meent Prof. Andriessen bijv., dat de door de heer Hessel beoogde liquiditeitsverkrapping eerst optreedt ná een door de loonsverhoging veroorzaakte toename van de investeringen, terwijl de heer Hessel juist beoogt de investeringen te beperken door de liquiditeitspositie van het bedrijfsleven door middel van loonsverhogingen te verkleinen. Het is duidelijk, dat de heer Hessel hier een effect van de loonsverhoging verwacht, dat door Prof. Andriessen niet wordt gezien. Een effect, hetwelk wordt veroorzaakt door de *kostprijsverhogende* werking van de loonsverhogingen.

Prof. Andriessen maakt de verwarring nog groter door enkele regels verder deze kostprijsverhogende werking wel in zijn betoog — in betrekking tot de er door hem met de haren bijgesleepte exportbelangen — te verwerken. Waarom loonsverhogingen „allerminst gunstig voor de export” moeten zijn, schrijft hij er niet bij, maar waarschijnlijk bedoelt hij, dat de loonsverhogingen de winstmarges te zeer aan kunnen tasten. Maar geldt dit niet tevens voor de binnenlandse afzet? Mag men niet op zijn minst verwachten, dat de kostenstijging gelijk zal zijn aan de loonsverhoging? Hoe wil Prof. Andriessen de afzetverwachtingen dan doen toenemen? Ten aanzien van de export huldigt Prof. Andriessen blijkbaar neo-mercantilistische opvattingen. Ik kan deze niet delen. Ik ben van mening, dat er voor een evenwichtige conjunctuur evenwicht behoort te zijn tussen export en import. Wanneer er teveel goederen worden geëxporteerd, wordt er teveel geld geïmporteerd en daalt de waarde van het geld. Inderdaad kan een loonsverhoging dit aspect van de winstinflatie opheffen en er is dan ook geen reden om deze gedachtegang te ridiculiseren, zoals Prof. Andriessen doet.

Ook Prof. Witteveen geeft, gezien de door hem geschreven voetnoot, blijk de diepere grond van H's betoog weinig begrepen te hebben. De heer Hessel schrijft immers helemaal niet met zoveel woorden over vrees voor inflatie. Hij spreekt slechts terloops over een potentiële inflatie, „die op een effectieve bestedingsinflatie uitloopt”. Het kan uit H's betoog duidelijk zijn, dat deze minder vrees heeft voor hetgeen men „bestedingsinflatie” is gaan noemen, dan voor de *deflatie*, die door de zgn. „bestedingsinflatie” wordt aangekondigd. Dit blijkt ook duidelijk uit het slot van H's betoog. De door hem gevreesde winstinflatie, welke volgens hem in haar eerste stadium thans reeds een feit is, en welke niets anders is dan de ook wel genoemde „bestedingsinflatie”, wil hij immers bestrijden door tijdige loonsverhogingen. Het kan duidelijk zijn, dat hij dit wil doen om een depressieve conjuncturomslag te voorkomen.

We mogen het betreuren, dat de door de heer Hessel ontwikkelde gedachtegang zo onvoldragen is, maar anderzijds moet even sterk betreurd worden, dat economen van formaat als Prof. Witteveen en Prof. Andriessen zo weinig moeite doen om dieper in de betreffende materie door te dringen. De wetmatige relaties tussen lonen, prijzen en conjunctuur zijn niet alleen van het grootste belang voor de economische wetenschap, maar tevens voor de gehele mensheid.

NASCHRIFT

De heer Kuiterman heeft gelijk wanneer hij stelt, dat ik in mijn artikeltje „Winstinflatie” en loonpolitiek” op twee gedachten hink. Hij heeft echter geen gelijk wanneer hij mij daar een verwijt van maakt en wel om de doodeenvoudige reden, dat het economisch leven zelf op die twee gedachten hinkt. Immers, van een loonsverhoging gaan twee elkaar tegenwerkende effecten uit. Enerzijds leidt zij tot kostenverhoging en uit dien hoofde tot daling van de winsten, anderzijds tot vergroting van de consumptieve uitgaven der werknemers, uit welken hoofde de winsten stijgen. Daarom is het conjunctureel effect van een loonwijziging in het algemeen twijfelachtig. Uit de ervaring echter weten we, dat in een situatie waarin de betalingsbalans bij toenemende exporten een groter overschot op de lopende rekening vertoont dan voor de normale deviezenaanwas enz. noodzakelijk is, een loonsverhoging per saldo de winsten aantast, doch de totale bestedingen opvoert.

De ruimte die er is kan aldus worden geïnterpreteerd: de winsten zijn aan de hoge kant, terwijl de bestedingen van die winsten (investerings- en consumptie van de zelfstandigen) aan de lage kant zijn; er is een te groot verschil tussen sparen en investeren. De essentie van mijn betoog was niet, zoals Prof. Andriessen die in zijn grootste bezwaar samenvatte: „..... erger is dat de remedie die Hessel aanbeveelt ter matiging van de investeringsdrang, nl. liquiditeitsverkrapping via loonsverhogingen, pas gaat werken wanneer er eerst iets anders is gebeurd, nl. een investeringstimulering via de relatie: loonsverhogingen — consumptievergroting — afzetvermeerdering voor het bedrijfsleven. De investeringsactiviteit hangt nl. veel meer af van afzetverwachtingen dan van de liquiditeitsomstandigheden, zodat Hessels voorstel — in zijn gedachtengang althans — wel eens averechts zou kunnen werken”. Daarmede is mijn „geesteskleutertje” onthoofd. Nergens heb ik beweerd dat de investeringen niet op de afzet zouden reageren, integendeel. Wie mijn betoogje zorgvuldig leest zal constateren, dat ik duidelijk verschil heb gemaakt tussen enerzijds al of niet een loonsverhoging en anderzijds het moment waarop de loonsverhoging plaats heeft. Ik stelde, zoals Prof. Witteveen opmerkte, de „timing” van de loonsverhoging aan de orde. Het gaat mij niet om de liquiditeitsverkrapping door een loonsverhoging, doch om voorkomen van overliquiditeit door de loonsverhoging, die men op andere gronden bepleit, tijdig te geven.

De heer Kuiterman heeft dus ongelijk wanneer hij stelt, dat ik een effect van een loonsverhoging verwacht, dat door Prof. Andriessen niet wordt gezien. Hij zou gelijk hebben gehad indien hij gesteld had, dat ik een effect van een verlating resp. vervroeging van een voorgenomen loonsverhoging verwacht, dat Prof. Andriessen aanvankelijk niet heeft gezien en in zijn reactie op mijn artikeltje verwacht met het effect van de loonsverhoging zelve. De heer Kuiterman heeft mij verkeerd begrepen wanneer hij meent dat ik geen vrees voor inflatie heb. Die heb ik juist wel. Ik meen dat de winstinflatie in haar eerste stadium thans reeds een feit is. En om nu maar meteen een misverstand bij Prof. Witteveen weg te ruimen: daarmede bedoelde ik niet anders te zeggen dan dat in 1959 de door mij bedoelde winst-accumulatie heeft plaats gehad. Daarmede kom ik op een ander principieel verschil. Ik heb het niet gehad over een vervroeging in de loonsverhoging, die uit het liquiditeitskussen lucht doet onsnappen nadat het kussen te veel is

gezwollen, doch over een vervroeging in de loonsverhoging, die enigermate bijdraagt om een al te sterke zwelling van dat kussen te voorkomen.

Samenvattend: ik heb slechts willen wijzen op de preventieve werking van de tijdigheid ener voorgenomen loonsverhoging omdat:

- in het genoemde S.-E.R.-advies daarop werd gezinspeeld;
- in de voortgezette discussies over de daarin vervatte materie aan dit argument geen aandacht werd besteed.

De heren Kuiterman en Andriessen verlenen mij dan ook meer auteursrechten, dan waarop ik recht heb. Overigens is herhaaldelijk van de zijde van althans één werknemerscentrale gesteld, dat de loonsverhogingen van 1956 niet alleen te hoog, maar ook te laat waren.

Amsterdam.

W. HESSEL.

COMMERCIELE TELEVISIE

Drs. J. L. Janssen te 's-Gravenhage schrijft ons:

Met belangstelling hebben wij kennis genomen van twee artikelen, beide onder de titel „Commerciële televisie”, het eerste van de hand van Drs. P. Gros in „E.-S.B.” van 9 december 1959, het tweede van A. M. E. H. N. Koemans in het nummer van 27 januari 1960.

Wij wensen ons op dit moment niet te verdiepen in de merites deze beide artikelen, daar wij menen te weten, dat een regeringsverklaring omtrent de reclame in de televisie in de Tweede Kamer ieder ogenblik kan worden verwacht. Wel zouden wij de aandacht van beide schrijvers — en van de lezers van „E.-S.B.” — willen vestigen op een reclamedium dat zij beiden, zo niet helemaal negeren, dan toch blijkbaar niet op de juiste waarde weten te schatten, het medium namelijk van de geïllustreerde familie- en damesbladen met een wekelijkse oplage van miljoenen stuks en een nog aanmerkelijk groter aantal lezers.

Drs. Gros zegt op een gegeven moment: „Stel, dat de dagbladdirecties het ook voor het zeggen zouden hebben bij de televisiereclame, dan impliceert dit een kartelvorming op het terrein van de publiciteit, waar de dagbladen en de kranten- en de televisiereclame controleren. Het is moeilijk aan te nemen, dat de adverteerders hun voorkeur zullen uitspreken voor een dergelijke ontwikkeling. Ook op het terrein van de publiciteit lijkt ons een gezonde en faire concurrentie verkieslijker”. Alsof hier van een monopolie sprake zou zijn. Neen, geachte schrijver, ook de tijdschriften zijn er nog!

De andere schrijver, de heer Koemans, meent: „Naast hen die bij de exploitatie van de dagbladen betrokken zijn, is geen andere groepering (dan de groep van 47 dagbladen) aan te wijzen, die deze problematiek (nl. de strikte scheiding van de verantwoordelijkheden van hen, die betrokken zijn bij de exploitatie van de reclame . . . en van hen, die de redactie voeren) volledig kent.” Van dit van veel gevoel van eigenwaarde getuigende standpunt — „de pers, dat is de dagbladpers!” — komt de schrijver pas op het eind van zijn artikel terug, waar hij zegt: „. . . dat de dagbladen of eventueel de televisie niet de enige, zij het wel zeer belangrijke reclamemedia zijn. Indien deze media op onjuiste wijze geëxploiteerd zouden worden, kan hieraan in laatste instantie (ja, vooral niet eerder!) door inschakeling van andere reclamemedia, bijv. de tijdschriften, een eind worden gemaakt”!!!

BOEKBESPREKINGEN

Nederlandse Stichting voor Statistiek: Handboek van Marktanalytische Gegevens, Deel I en II. Uitgave Contactgroep Opvoering Productiviteit, 's-Gravenhage, f. 42 per deel.

Het eerste deel van het Handboek van Marktanalytische Gegevens werd na verschijning reeds in deze kolommen besproken ¹⁾. Nu het tweede deel van deze belangrijke uitgave is verschenen, lijkt het ons nochtans nuttig, op grond van praktijkervaringen met het eerste deel, een herbeschouwing hieraan te wijden.

Zoals bekend bevat het eerste gedeelte hoofdzakelijk een samenvatting van elders reeds gepubliceerde — doch tot dusverre verspreid liggende — gegevens over bevolking (structuur en ontwikkeling), woonruimte, industriële bedrijfstakken (vestigingen en werknemers), detailhandel (idem) en enkele andere belangrijke sectoren van het economisch leven. We hebben indertijd de overzichtelijke bundeling van deze algemeen-toegankelijke gegevens toegejuicht als een wezenlijke bijdrage tot de produktiviteitsbevordering. De ondernemer kan thans immers, in plaats van vele verspreide bronnen te moeten raadplegen, in dit ene Handboek zijn basismateriaal voor marktonderzoek in Nederland vinden.

Op grond van enkelè sedertdien opgedane ervaringen moeten we helaas constateren dat het raadplegen van andere statistische bronnen en het corrigeren van de Handboek-gegevens met aanvullend cijfermateriaal toch niet te voorkomen zal zijn. We doelen hier op de gegevens betreffende de detailhandelsvestigingen en de personeelsbezetting, welke in het Handboek per provincie en voor alle gemeenten boven 100.000 inwoners worden verstrekt. Deze gegevens zijn ontleend aan de Bedrijfstelling 1950. Door de o.i. op enkele punten gebrekkige techniek die daarbij werd toegepast, zijn de verkregen cijfers niet steeds even zinvol. Er zijn grote afwijkingen te constateren met bijv. de gegevens van het Centraal Registratiekantoor Detailhandel-Ambacht, waaraan we in het algemeen de voorkeur zouden geven.

Zo vermeldt het Handboek bijv. 1.220 vestigingen voor woningtextiel en daarnaast nog 1.974 winkels die het artikel als nevenprodukt voeren. Tezamen zouden dit dus 3.194 winkels zijn, die in 1950 woningtextiel in het assortiment voerden. Gaan we nu na, hoe groot dit aantal moet zijn volgens het Centraal Registratiekantoor Detailhandel-Ambacht, dan zien we voor 1957 een aantal van 1.257 speciaalzaken voor woningtextiel (vrijwel overeenkomend dus met het C.B.S.-gegeven voor 1950!), doch niet minder dan 6.928 winkels, waar het artikel als nevenartikel werd verkocht. Het totaal aantal vestigingen, waarin woningtextiel wordt verkocht, bedraagt dus volgens het Registratiekantoor 8.185, of meer dan 2½ maal het aantal dat het C.B.S. voor 1950 opgaf. Overbodig te zeggen dat het tijdverloop van 7 jaar niet verantwoordelijk is voor een dergelijke aanwas van detailhandelsactiviteiten. Het verschil lijkt eerder toe te schrijven aan het feit dat in de bedrijfstelling slechts die bedrijven geregistreerd werden die woningtextiel ofwel als speciaalzaak voerden ofwel helemaal niet tot de textieldetailhandel hoorden en toch woningtextiel verkochten (bijv. meubelzaken?).

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 4 juni 1958, blz. 457.

De grote groep van textielwinkels waar woningtextiel als nevenartikel gevoerd werd naast een hoofdartikel in de textielsector lijkt buiten de C.B.S.-gegevens en daarmee buiten het Handboek te zijn gelaten.

Voor andere textiel-detailhandelsbranches vonden we soortgelijke afwijkingen. Zo stuiten we op het zeer onwaarschijnlijke gegeven, dat er in Nederland 933 winkels voor heremode-artikelen en parapluies zouden zijn, en slechts 30 winkels waarin deze artikelen als nevenartikel verkocht zouden worden (!). De gegevens van het Centraal Registratiekantoor — trouwens op hun beurt ontleend aan een steekproefonderzoek van het C.B.S. — vermelden voor 1955 echter herenmode-artikelen als voorkomend bij 47 pCt. van 18.700 vestigingen in de textieldetailhandel, waarmee we op ongeveer 8.800 winkels zouden komen die herenmode-artikelen hetzij als hoofdartikel hetzij als nevenartikel voeren. Daarnaast werden herenmode-artikelen aangetroffen bij 7 pCt. van de vestigingen in de meubel-detailhandel, waarmee het aantal verkooppunten met nog eens 190 werd vergroot. Hier vinden we dus dat van de rond 2.000 winkels, welke een artikelgroep voeren, meer dan de helft blijkbaar niet is meegeteld bij de bedrijfstelling-gegevens waarop het Handboek is gebaseerd.

Het bovenstaande is uiteraard niet bedoeld als verwijt tegen de samenstellers van het Handboek die zich te goeder trouw gebaseerd hebben op bedrijfstelling-gegevens, en dit in hun voorwoord ook duidelijk meldden. Toch menen we dat aangedrongen moet worden op hetzij een aanvulling van het Handboek, hetzij vervanging van de bladen die deze en andere te wraken gegevens bevatten door nieuwe bladen, daar de gebruikers zich niet ten onrechte kunnen beklagen over onvolledige en zelfs enigszins misleidende cijfermatige gegevens. Het ligt o.i. niet op de weg van de recensent, de gepubliceerde gegevens in al hun details op juistheid te gaan onderzoeken. Het is niet uitgesloten dat ook andere branches dan de textieldetailhandel op soortgelijke wijze vertekend in het Handboek zijn opgenomen, en dat ook tegen de industriële statistieken overeenkomstige bedenkingen zijn aan te voeren.

In het eerste deel van het Handboek werd voorts gepoogd, tot een inventarisatie te komen van in gebruik zijnde duurzame consumptiegoederen. Dit geschiedde op basis van een steekproefondervraging van de Nederlandse bevolking van gezinnen en alleenstaanden. Hierbij heeft men (wellicht omdat anders het enquêtemateriaal vrijwel onverwerkbaar geworden zou zijn) de artikelen of artikelgroepen als object van rapportering gekozen. Voor sommige artikelen (bijv. scheerapparaten) is dit geen bezwaar; voor andere produkten zou men gewent hebben dat de onderzoekers zich gebaseerd zouden hebben op de levensgewoonten van de consument, bijv. de kookgewoonten. Wanneer we namelijk slechts opsommen in hoeveel procent der gezinnen kookapparaten van diverse categorieën voorkomen, komen we tot enkele vraagtekens die slechts door nadere analyse van het basismateriaal op te lossen zouden zijn. Bijv.:

Kolenkooktoestellen zonder oven vond men bij 7 pCt. der ondervraagden	
Kolenfornuizen bij	8 pCt.
Gaskooktoestellen zonder oven bij	52 pCt.
Gasfornuizen bij	14 pCt.
Elektrische kooktoestellen zonder oven bij	4 pCt.
Elektrische fornuizen bij	3 pCt.
Totaal derhalve	88 pCt.

Vraag: koken de 12 pCt. die we nu op het totaal van de bevolking tekortkomen in het geheel niet, of koken ze op hun huiskamerkachel ²⁾ dan wel gebruiken ze de keuken van burens en medebewoners? Een dergelijke vraag blijft bij de thans gekozen methode van onderzoek onbeantwoord. Ook bijv. het patroon, volgens hetwelk de Nederlandse bevolking haar huizen verwarmt, komt uit het onderzoek niet zo duidelijk naar voren als we zouden wensen, wederom omdat uitgegaan werd van de aanwezigheid van individuele verwarmingseenheden van verschillende soort en omdat hierbij bovendien hoofdverwarming en bijverwarming niet onderscheiden werden (bijzonder belangrijk bijv. voor verwarmingsapparaten op basis van petroleum!).

Overigens betekenen deze kritische aantekeningen niet dat we op dit punt de waarde van het Handboek twijfelachtig zouden achten. Integendeel, voor de meeste opgenomen artikelen wordt een helder inzicht verschaft in de mate waarin ze in het Nederlandse gezinsleven gepenetreerd zijn, waarbij de ouderdom der in gebruik zijnde artikelen bovendien nog kan worden weergegeven.

Het tweede deel van het Handboek verschaft ons gegevens omtrent het kopen van niet-duurzame verbruiksartikelen, waaronder in dit verband zowel voedings- en genotmiddelen als reinigingsmiddelen en cosmetica zijn gerekend, alsmede dameskousen, zelfbinders, boeken en bioscoopkaartjes! Ondervraagd werd hier de gezinsbevolking, en wel op zodanige wijze dat wekelijks een ongeveer gelijk aantal gezinnen in het onderzoek betrokken werd gedurende een vol jaar. Uit de verkregen gegevens kon een gemiddeld gekochte hoeveelheid per kwartaal worden berekend, zowel per huishouden als per hoofd. Bovendien kon de procentuele verdeling van de gekochte hoeveelheden worden gegeven over de kwartalen en over de aankoopdagen. Door onderverdelingen naar regionale gebieden, gemeentegrootten en inkomensklassen, kunnen we daarbij veelal nog een indruk krijgen van de penetratie van een artikel in bepaalde bevolkingsgroepen.

Zo wordt van het artikel pindakaas bijv. in de grootste steden ongeveer 145 gram per hoofd per kwartaal verkocht, in uitgesproken landelijke gebieden echter slechts 90 gram! Voor leverpastei blijkt, dat in de laagste inkomensklasse 72 gram per hoofd per kwartaal gekocht wordt en in de hoogste inkomensklasse slechts 47 gram. Dorstig geworden door al deze pittige voedingswaren slaan we de aan bier gewijde bladzijde op, en we vinden dat bijna de helft van de gekochte hoeveelheid in 1957/58 op zaterdag werd gekocht. Bevestiging van enige eigen waarneming vonden we in het feit dat de consumptie per hoofd in de drie zuidelijke provincies blijkbaar drie maal zo hoog ligt als in de drie noordelijke. In de procentueel hogere regionen van het alcoholgehalte vinden we bijv. dat de zelfstandig werkzamen (waartoe ook uw recensent behoort) ongeveer 2½ maal zoveel jenever per hoofd per jaar kochten als de weekloners, terwijl de maandloners hier een tussenpositie innemen. Alleenstaanden blijken gemiddeld per hoofd per kwartaal 42 cl jenever te hebben gekocht. Dat dit niet in hoofdzaak geschiedde om de druk van de eenzaamheid weg te drinken, zal de romantisch aangelegde lezer concluderen uit het feit dat de per capita aankopen voor tweepersoonsgezinnen hoger lagen, nl.

²⁾ In de toelichtende tekst wordt echter bij de verwarmingsapparaten vermeld dat dit niet het geval is!

op 47 cl. Komen we bij de grotere gezinnen (drie personen en meer!) dan daalt begrijpelijkerwijze het cijfer der per capita aankopen gevoelig. Het cijfer der gemiddelde gezinsaankopen per kwartaal stijgt echter naarmate de gezinnen groter worden.

We deden deze grepen uit de tombola van marktanalytische gegevens om aan te tonen met welke fascinerende lectuur we in feite te maken hebben en door welke zorgen voor deugdelijke informatie de bewerker van de Nederlandse markt omringd wordt. Dit betekent niet dat er, wat dit tweede deel van het Handboek betreft, geen wensen overblijven. Door slechts de gemiddeld aangekochte hoeveelheid per gezin of per hoofd te berekenen voor een aantal artikelen, missen we nog steeds een inzicht in de gebruiksspreiding en gebruikconcentratie voor deze producten. Om bij het jenevervoorbeeld te blijven: het feit dat de gemiddeld gekochte hoeveelheid per hoofd per kwartaal 22 cl was, moge interessant zijn, liever zouden we daarbij weten hoe deze aankopen geconcentreerd zijn. Koopt een klein gedeelte van de bevolking aanmerkelijk meer en de rest totaal niets, of kopen alle ondervraagden vrijwel evenveel? We realiseren ons dat een dergelijk gegeven een gecompliceerder vraagstelling zou nodig maken en daardoor wellicht tot beperkingen zou nopen wat betreft het aantal te behandelen artikelgroepen. Wellicht echter zou een eenvoudige splitsing in de toekomst tussen kopers en niet-kopers gemaakt kunnen worden zonder noemenswaardige extra-belasting van enquêteursapparaat en ondervraagden, waarmede al een goede benadering te geven ware van wat we hier als wenselijk extra-gegeven schetsten.

Dit punt van detailkritiek betekent niet, dat we — wat het tweede deel betreft — ernstige bedenkingen koesteren. Vooral voor de middelgrote en kleinere ondernemingen in ons land is dit Handboek zo'n waardevolle bron van marktanalytische gegevens, dat het waarlijk in geen directiekantoor zou mogen ontbreken. En wat de grotere ondernemingen betreft, die zelf wellicht gemakkelijker komen tot het verrichten van steekproefonderzoekingen: de relatief zeer lage prijs van dit algemene marktonderzoek maakt ook voor hen dit Handboek tot een begerlijk artikel.

Utrecht.

J. L. WAGE, ec. drs.

GELD EN KAPITAALMARKT

In januari hebben 23 ondernemingen hun dividend over het afgesloten boekjaar bekend gemaakt; 14 verhogingen kwamen uit de bus tegen 6 in januari 1959. Slechts 2 ondernemingen moesten tot een verlaging besluiten, waarvan 1 scheepswerf en 1 scheepvaartonderneming. Het lijkt geen twijfel, dat ook de toekomstige cijfers, berekend door Het Financieel Dagblad, eenzelfde tendentie zullen laten zien, zoals in de afgelopen week reeds is bevestigd. Voor aandeelhouders van brouwerijen is het bier nog beter geworden. Drie Hoefijzers 12 pCt. tegen 11 pCt., Zuidhollandse Bierbrouwerij eveneens 12 tegen 10 in het vorige boekjaar. Voor aandeelhouders is bij Van Vlissingen Katoen ook het roer om. Een dividend van 22 pCt. wordt hen deelachtig tegen 14 pCt. in het vorige boekjaar, het hoogste, dat het toenmalige bestuur gerechtvaardigd achtte. Een emissie a pari van f. 5 mln. is ook nog aangekondigd. Ondanks het pessimisme t.a.v. de status van de aandeelhouder in onze veranderende maatschappij blijkt hij toch mee te

delen, wanneer de dis overvloediger wordt. Helaas naast het zoet ook het zuur. De K.L.M. krijgt, niettegenstaande de Staat in de figuur van een staatssecretaris ook staatsrechtelijk gewicht bij de commerciële druk voegde, geen landingsrechten in het Westen van de Verenigde Staten. Ketjen ervoer, dat ook in haar gebied de concurrentie toch nog bestaat.

De beurs weet het klaarblijkelijk niet precies meer. Daling en stijging wisselen elkaar af. Per saldo weinig verandering.

Op de geldmarkt zijn de bankbiljetten, die bij het naderen van de januari-ultimo uit de kelders van De Nederlandsche Bank via de kassen der banken in het verkeer waren gestroomd, wederom voor een belangrijk deel op hun uitgangspunt teruggekeerd. De banken moeten er uiteraard rekening mede houden, dat de opbrengst van de Staatslening voor een belangrijk deel reeds omstreeks 12 februari aan het Rijk zal moeten worden overgemaakt, omdat de rente op de voorgestorte bedragen tot aan de officiële stortingsdatum van 1 maart zeer aantrekkelijk is. Om deze mogelijkheid, men kan wel zeggen waarschijnlijkheid, het hoofd te bieden, is het aanhouden van ruime kassen gewenst. De enig mogelijke uitlaat is de callgeldmarkt, die in deze omstandigheden echter nauwelijks tot opnemings staat is. Vrijwel alle partijen zitten immers in hetzelfde schuitje. Via de biljettenaankoop vloeien nog beperkte bedragen in 's Rijks Schatkist.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	4 jan. 1960	29 jan. 1960	5 febr. 1960
Algemeen		372	349	350
Internat. concerns		547	509	512
Industrie		268	254	253
Scheepvaart		187	167	171
Banken		190	192	195
Indon. aand.		154	152	151

Bron: ANP—C.B.S.

Aandelenkoersen.

	f. 179,20	f. 161,10	f. 160,—
Kon. Petroleum			
Unilever	809	756	769½
Philips	835½	779½	790
A.K.U.	514	497	494
Kon. Ned. Hoogovens	900	785	756
Van Gelder Zn.	270	257	252
H.A.L.	186½	166½	172
Amsterd. Bank	340	338	347
Ver. H.V.A. Mij-en	166	164%	162%

New York.

Koersgemiddelde aandelen			
Dow Jones Industrials	679	623	627

Effectieve rendementen obligaties.

	gem. looptijd	8 jan. 1960	29 jan. 1960	5 febr. 1960
3 pCt. Invest. Cert. ... 4 j.		3,73	3,85	3,85
4¼ pCt. Ned. 1959 ..... 12½ j.		4,48	4,66	4,64
3¼ pCt. Ned. 1955 I ... 17½ j.		4,31	4,33	4,32

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking.

C. D. JONGMAN.

Zo juist verschenen:

Dr. C. D. Jongman:
DE NEDERLANDSE GELDMARKT

343 blz., geb. f. 20,—

Al wie voortaan pretendeert, een behoorlijke mate van kennis te dragen van ons Nederlandse Kredietwezen, zal het boek van Dr. Jongman gelezen moeten hebben en ook ter raadpleging in zijn boekenkast hebben staan. (Prof. Dr. C. Goedhart in Bank en Effectenbedrijf)
Bestel uw exemplaar bij de

WESTER BOEKHANDEL

Nieuwe Binnenweg 331 - Rotterdam - Tel. 3 20 76 - 5 39 41

Het bestuur van de

STICHTING S.O.V.-KANTINES

'een groeiende organisatie voor het exploiteren van alcoholvrije kantines voor vervoerspersoneel, voortgekomen uit de Snelverkeers Onthouders Vereniging (S.O.V.), vraagt een

DIRECTEUR

Vereisten:

1. tenminste middelbare opleiding en voortgezette studie op het gebied van interne bedrijfsorganisatie en financieel beheer; academische opleiding strekt tot aanbeveling;
2. leeftijd plm. 35 tot 45 jaar;
3. representatieve en stimulerende persoonlijkheid;
4. in staat om leiding te geven aan een middelgroot personeel (huidige sterkte plm. 200 personen), dat werkzaam is in ongeveer 50 kantines, over het gehele land verspreid;
5. van gegadigden wordt verwacht, dat zij de ideële grondslag van de Stichting onderschrijven.

Geboden wordt een zelfstandige, in belangrijke mate ambulante functie, welke als levenspositie kan worden beschouwd en waarin veel initiatief kan worden ontplooid.

Goede pensioenregeling aanwezig.

Gegadigden moeten bereid zijn, zich te onderwerpen aan een psychologisch onderzoek.

Uitsluitend schriftelijke sollicitaties onder toevoeging van een recente pasfoto aan het Bestuur, Hieronymusplantsoen 12, Utrecht, binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad; op de enveloppe te vermelden letter S.

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.“!

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

Het nog al maar snel toemen van het aantal abonnees in het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-organ, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling. **Vraagt toezending van gratis proefnummer.**

Abonnementen (per jaar f. 19,—; p. kwartaal f. 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

Bij de

NEDERLANDSE PARTICIPATIE MAATSCHAPPIJ N.V.
Keizersgracht 271 te Amsterdam-C.

kan worden geplaatst een

• econoom

leeftijd tot 30 jaar
met belangstelling voor onderwerpen, welke zich bij de belegging in aandelen van ondernemingen voordoen.

Vereist: academische opleiding (bij voorkeur bedrijfseconomische studierichting);
'belangstelling voor onderzoek o.a. op fiscaal-economisch gebied; goede stijl.
Enige praktijkervaring strekt tot aanbeveling.

Sollicitaties met uitvoerige gegevens aan de Directie van bovengenoemde maatschappij.

koninklijke **hollandia**

FABRIEKEN VAN MELKPRODUKTEN
EN VOEDINGSMIDDELEN N.V.
HOOFDKANTOOR TE VLAARDINGEN

vraagt voor de afdeling Controle

1^e assistent accountant

De aan te stellen funktionaris zal na een inwerkperiode tot taak krijgen de administratieve controle van de tot het concern behorende bedrijven uit te voeren en aan enige assistenten leiding te geven.

Voor deze veelzijdige en interessante taak wordt gedacht aan een medewerker die voldoet aan de volgende eisen:

- voltooide middelbare schoolopleiding
- gevorderde studie voor N.I.V.A.-examens (tenminste bezig met Inrichtingsleer)
- ruime ervaring opgedaan op accountantskantoor of accountantsafdeling van industriële onderneming
- leeftijd tot 35 jaar.

Bij gebleken geschiktheid zijn goede vooruitzichten aanwezig.

Beknopte - doch volledige - sollicitatiebrieven worden gaarne ingewacht bij de afdeling Personeelszaken, postbus 9 te Vlaardingen.

...maar dan
in de nieuwe
Philips
suspensie-
lichtbuizen!

Philips suspensie-lichtbuizen zijn gefabriceerd volgens een nieuwe methode waardoor helderheid, kleurwerking en egaliteit het effect van uw lichtreclame vergroten. Nieuw ook is de keuze van fluorescentiepoeders en de voorzieningen in glassamenstelling en elektroden. Hierdoor grotere bedrijfszekerheid onder alle omstandigheden. Deze Philips lichtbuizen voor reclame en lichtarchitectuur zijn heel anders en véél beter dan gewone neonbuizen.

PHILIPS NEON, AMSTERDAM

Tolstraat 129, tel. (020) 73 23 45

Verzorgt ook UW licht-reclame van ontwerp tot en met plaatsing. Geïllustreerde brochure kunt u aanvragen bij postbus 211 Amsterdam.

Uw naam, merk, slagzin of embleem in Philips suspensie-lichtbuizen betekent:

- * maximale attentiewaarde door helderheid en blijvend-briljante kleuren.
- * keuze uit 24 lichtkleuren
- * maximaal rendement door blijvende egaliteit en bedrijfszekerheid
- * maximaal dageffect door verantwoord ontwerp.

PHILIPS NEON

VOOR LICHTRECLAME EN LICHTARCHITECTUUR

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor stu-
denten f. 19,—; fr. per post
f. 20,10.

★

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

HUNTER DOUGLAS HOLLAND
te Rotterdam,

overweegt de aanstelling van een

bedrijfseconoom/accountant

die als controller tot taak krijgt adviserend en stimulerend op te treden op het gebied van kostenbewaking en efficiency-bevordering. Voorts zal hij zich bezig moeten houden met de verdere ontwikkeling van administratieve procedures. Beide taken hebben betrekking op de Europese activiteiten van de betrokken onderneming.

Standplaats in Nederland. Aantrekkelijke voorwaarden kunnen worden geboden aan de juiste man. De honorering zal bestaan uit salaris en bonus overeenkomend met de betekenis die aan deze functie wordt toegekend.

Uitstekende kennis van de moderne talen wordt vereist, evenals een grondige opleiding op academisch- of accountants niveau. Het spreekt vanzelf dat ervaring in een soortgelijke functie gewenst is. Leeftijd 35-45 jaar. Voor de juiste man zijn aanzienlijke mogelijkheden tot promotie en ontplooiing aanwezig.

Eigenhandig geschreven brieven,
bij voorkeur in de Engelse taal,
met uitvoerige gegevens worden
onder no. 29 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en dr. J.G.H. Bokslag
Nwe-Binnenweg 474, R'dam.

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon 139360
Telex 21103

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS
ROTTERDAM

Telefoon 114620
Telex 22199

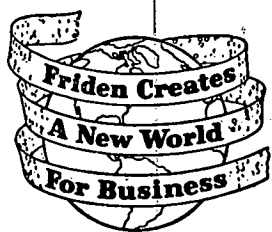
Westersingel 88
Postbus 502

EERSTE NEDERLANDSCHE

- PENSIOEN REGELINGEN
- RISICO - HERVERZEKERING VAN PENSIOENFONDSEN

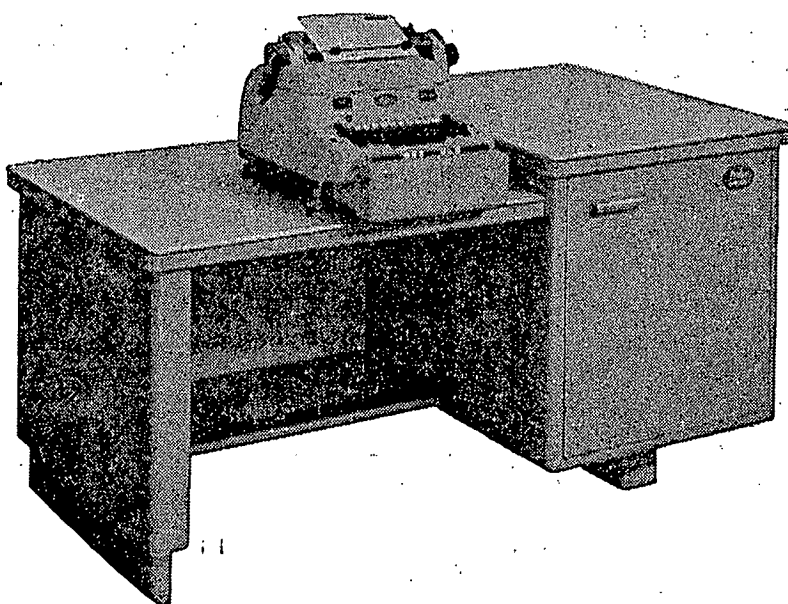
HOOFDKANTOOR
JOHAN DE WITTLAAN 50
's-GRAVENHAGE
TEL. (070) 51.43.51
POSTADRES: POSTBUS 5

Friden aan de top van office automation

De Friden-factureermachine
- Computyper B -
* is de modernste
* meest automatische en
* gemakkelijkst te bedienen
Factureermachine ter wereld

Computyper B
één van de
Friden-producten

FRIDEN COMPUTYPER MODEL B

Vraagt vrijblijvende demonstratie
in onze showrooms te
Rotterdam of Amsterdam

Een complete factureer-afdeling

in één enkel bureau

Friden

VERKOOPMAATSCHAPPIJ NEDERLAND N.V.

HOOFDKANTOOR: COOLSINGEL 49, ROTTERDAM - TEL. 010-12.01.15

BIJKANTOOR: APOLLOLAAN 153, AMSTERDAM - TEL. 020-73.40.30